

РІДНА МОВА

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ МІСЯЧНИК

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: WARSZAWA IV,
UL. STALOWA 25 m. 10, ТЕЛ. 10-24-05.
КОНТО ЧЕКОВЕ П. К. О. № 27110,
— РУКОПИСИ ДЛЯ ДРУКУ МУ-
СЯТЬ БУТИ НАПИСАНІ НА МА-
ШИНІ (АБО НАЙВИРАЗИШЕ РУ-
КОЮ). — ЗМІНА АДРЕСИ 30 ГР.

ПРИСВЯЧЕНИЙ ВИВЧЕННЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
ТА ТЕОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР
Проф. д-р ІВАН ОГІВНКО

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: НА РІК 6 ЗЛ.,
НА ПІВРОКУ 3 ЗЛ., НА ЧВЕРТЬ РОКУ
1.60 ЗЛ. *ВА ГРАНИЦЬКУ*: В ЄВРОПІ
8 ЗЛ., ПОЗА ЄВРОПОЮ 2 ДОЛ РІЧНО.
ДЛЯ ЧЕХІЇ, АВСТРІЇ Й МАДЯР ПЕРЕД-
ПЛАТА КРАЙОВА. — ЦІНА ПРИМІР-
НИКА 50 ГР., ЗА ГРАНИЦЕЮ 65 ГР.

РІК VI.

ЖОВКВА, ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ 1938 РОКУ

ЧИСЛО 7-8 (67-68).

Історія слова „піп“.

Слова живуть так само, як і все живе на світі: народжуються, цвітуть, старіють і вмирають. Кожне слово зокрема має свою цікаву історію. Таке й наше прастародавнє слово „піп“¹.

Як і більшість слів нашої духової культури, слово *pip* повстало з грецького джерела, а саме від слова *pápas*, новогрецьке *παπάς*. Але прийшло до нас це слово не просто з мови грецької, але через німецьке посередництво. Грецьке *pápas* німці перейняли дуже рано, й переробили на *pfaffo* (теперішнє *Pfaffe*). Це слово *pfaffo* німецькі місіонери ще в VIII-IX в. занесли на західнослов'янські землі, де воно скоро слов'янізувалося, здебто *f* замінилося на *p*, а чуже *a*, як то часто буває в слов'янських позичках, змінилося на *o*; так повстало ще десь у VIII-IX в. по Христі загальнослов'янське* *parus*, що пізніше, в пам'ятках старослов'янських X-XII вв. має форму *popъ*.

Коли св. брати Костянтин і Мефодій р. 862-го прибули в Моравію, то вони застали там цілу низку греко-латино-німецьких релігійних термінів, а серед них і слово *popъ*. Цих слів св. брати остаточно не виганяли й не заступали їх іншими грецькими, бо вони сильно вже защепилися були серед слов'ян.

¹ Прошу Вас, наш Професоре, вяснити походження й життя в нашій мові слова „піп“. 18.IV. 1938. Крукешичі. Селянин Вол. Ів. Ко б л и к.

Так це слово повсталось загальнослов'янським аж до нашого часу.

Пам'ятки старослов'янської мови X-XI в. переповнені словом *popъ*. Так, у Сінайському Требнику X-XI в. це слово знаходимо 39 раз (див. St. Stoński: *Index verborum do Euchologium Sinaiticum*, 1934 р. ст. 103). Старослов'янські пам'ятки XI в. уживають слів: *popъ*, *popъскъ*, *popъстко* і ін. як звичайних.

Ось таким чином слово *pop* (і похідні від нього) — це слово загальнослов'янське, чому воно сьогодні відоме по всіх без виключення слов'янських мовах; порівняй ще й пруське *parpskьondz*.

В українській мові слово *popъ* відоме з найдавнішого часу. Пам'ятки XI в., що повстали на нашій землі, повні цими словами, напр. Слова Григорія Богослова, Пандекти Антіоха. Повно цих слів у Повісті временних літ, в Лавр. та Іпат. Літ. і ін. В Повісті врем. літ під 898 роком записано: „Меѳодии же посади 2 попа скорописца“. В Лавр. Літ. 1237 р.: „Мужу богобоязливу поповичю Андрияну“. Життя Бориса й Гліба: „Все поповство и людие“. Церковний устав Всеволода: „Изгон трои: поповъ сынъ грамотъ не умъеть“.

І молодші наші пам'ятки XV-XVII вв. переповнені цими словами. В Київ. запису 1500 р. читаємо: „Григорей, поп Борисоглебский (див. Каманин). В Слу-

жебнику 1604 р., Єв'ю, ст. 424: „Попъ, приємъ вїтрахиль“. Наш Словник 1627 р. Памви Беринди подає: „Попъ: пресвїтер, зацный отецъ, старецъ, зри папа“.

Слово *поп* надзвичайно в нас поширилося й українізувалося, — прийняло форму *піп*, щєбто перестало відчуватися чужим. Воно сильно розплодилось в нас, пор.: піп, попів, попівна, попівство, попівський, попович, попєнко, попаденко, попадин, попадиця, попáдька, попадай (так само з новогрецького *παπαδιά*, давне попадин).

Український народ створив сотні приказок про попів (див. їх у Приказках Номиса 1864 р.). Українські пісні та думи так само вільно й часто вживають цього слова. Нагадаю хоча б Думу про „Марусю попівну Богуславку“. Сьогодні тисячі місцевостей носять на нашій землі назви від кореня *-поп-*.

Але з бігом часу слово *піп* стає помалу словом з деяким забарвленням вульгаризму. Чим це пояснити? Сильно вплинула на це мова польська.

Польська мова аж до XVII-го віку вільно вживала слова *pop* на означення своїх римокатолицьких ксьондзів. А. Brückner (Stown etym. 1927 р. ст. 430) пише: *Pop oznacza dziś tylko księdza ruskiego, ale jeszcze w 15 i 16 wieku rzymskiego, a świadczą o tem wszelakie nazwy miejscowe: Popowo i t. d., rozsiane po całej Polsce*“. І справді, давні польські пам'ятки вільно вживають слова *pop* в значенні сьогоднішнього *ksiądz*, а польські словники місцевих назв мають сотні назв з корінєм *-pop-*. Але вже десь у XVII в., коли запалилася запекла релігійна боротьба поміж католиками та православними українцями, тоді й заникло в польській мові слово *pop*, — поляки надали цьому слову згiрдливого значення й застосували його тільки до українського священика. З того власне часу й українські священики почали потроху оминати це слово. А вже духовенство в Галичині, особливо в XX ст., виразно погорджує цим словом.

Може вплинуло на це також те, що церковнослов'янська Біблія не знає цього слова. Встаровину по книгах св. Письма не раз можна знайти слово *поп* в ро-

зумінні *іерей*, але пізніше, при виправленнях Біблії, це слово повикидали. Може тому, що *піп* — це тільки світська народня назва священика, якої вживають тільки позаочі, а в очі скажуть: отче, панотче. Але в Великій Україні слово *піп* ніколи не було згiрдливим, хоч його — скільки себе пам'ятаю — в очі священикові не говориться. Але попаді питаються: „Чи піп удома?“ Також попові можна сказати: „Чи попадає вдома?“ Правда, скоріш скажуть: „Чи паніматка вдома?“, „Чи панотець (або зросійська: батюшка) прийшли?“ і т. ін.

Цікаво, що старі українські переклади XVI-XVII вв. вільно вживають слова *поп*. Так, Крехівський Апостол 1560-х років переповнений цим словом: Поп Бога вишнего 560, Старшій поп 25, Они без присєги сталися попами 562, Поповского ураду 126, Справуючи поповство 560 і т. ін. Цікаво, що інша рука переробила тут слово *поп* на *жрецъ*.

Зо словом *поп*, *піп* тісно зв'язане слово *папа*, про яке згадаю тут хоч коротко. Це слово повстало так само з гр. *πάπας*, новогр. *παπᾶς*, з чого витворилося латинське *papa*, нім. *Papst*, старофранцузьке *papes* і ін. Напочатку слово *папа* було титулом єпископа, і це трималося аж по кінець V-го віку. Пізніше *папа* стало визначати тільки патріархів, — так звалися всі східні патріархи. Так, іще в Синайському Патерику XI в. читаємо: Книгъты папъты Фарањскаго (= єпископі Phari) л. 166. Тут же на л. 200 читаємо: Папъ Александрьскоу глаголющю (*πάπας Ἀλεξανδρείας*) і т. ін. Вдавнину на *папу* дуже часто казали *поп*, старослов.: *попъ римскъти*.

Цікаві звістки про слова *папа* подає Словник Памви Беринди 1627 р.: „Пáпа: попъ, тато, папъж, зацный отецъ албо отецъ отцевъ многихъ. Называлися перше тым именем папас всѣ духовный или где весь причет церкви и Литургія по вся дни исполняется, а особливе патріарх Александрійскій называється пáпа“.

Що „пап“ було багато, про це свідчить і те, що в нас віддавинни говориться „папа римський“, а не просто „папа“. Скажемо, в Великій Україні ніколи не почувте „папа“, а „папа рим-

ський". Навіть слово „папѣжь“, відоме в нас із пам'яток XI в., так само вживається в сполученні з „римський“; напр. ув Остромировій Євангелії 1056 р. на л. 263 читаємо: „Святого Климента папежа римська“.

Зо всього сказаного видно, що слово *pip* існує в нас понад тисячу літ. Воно освячене найбільшою традицією, орга-

нічно зв'язане зо словом *papa*, і вже через те не може бути якимсь агірливим словом. Слово *pip* — світська народня назва священника ще від найдавнішої давнини, і таким воно застається в народі ще й тепер. Нема найменшої причини соромитися цього слова.

Іван Огієнко.

Слово »піп« у Галичині.

У нас загально твердять, ніби слово *pip* образливе, що *попом* є тільки православні священники, що то поляки придумали це слово на образі нашого духовенства. Часто ще кажуть, ніби то соціялісти придумали це образливе слово на осміяння духовенства, а інші твердять, що то робота більшовиків і т. д., і т. д.

Але я бачу, що слово *pip* має в Галичині всі права громадянства. Та ж по наших селах, де нема навіть школи, а люди майже всі неграмотні, де зовсім не можна вбачати жодних деструктивних ворожих впливів, де люди навіть не знають, що є якісь атеїстичні ідеї, там це слово *pip* у буденному вжиткові! Ніколи там не скажуть: на „прихідстві“, а тільки: на „попівстві“, і про це „попівство“ висловлюються з пошаною. На жінку священника, побіч назви „їмость“, кажуть *попадя*, і ніколи цього слова не вживають насмішливо. *Попадянкою* звать панну добре виховану, освічену, багату й т. ін. Це саме підтверджує й наша література, наша усна творчість.

Ніколи не повірю в аргументацію де-

яких осіб, ніби слово *pip* придумане нашими ворогами та ніби воно образливе. Знаю, що це слово — архаїзм. В опису бою Ігоря Святославича з половцями 1187 р. в нашій Літопису читаю, що Ігор у половецькому полоні мав свого *попа*, який правив йому Богослуження. Коли літописець писав ці слова, то в українських землях не було ще поляків, отже не було кому придумувати образливого слова. Та й про соціалізм та атеїзм, як доктрини, ніхто тоді не чув.

У нас дехто зближають слово *pip* зо словом *pipa* — ссавна помпа, і власне в цім бачать нехоть до слова *pip*. Але ж і слово *papa* побіч понтифекса визначає також матеріал на покрівлю дахів, а в мові дитячій — хліб і т. ін. Зрештою, в нас не рідко слова мають по декілька значень, а проте ми їх не вирікаємося.

У нас сміються зо слова *батюшка*, бо воно російське, а самі вживають слова *єгомость*, цебто польського слова, що побіч духовенства визначає також і світську старшу людину.

Круковичі. Волод. Іванович Коблик.

Психологічні основи успіху літературного твору.

Нераз завдаємо собі питання, від чого залежить факт, що один літературний твір нам подобається, а другий ні, хоч рівночасно хвалить його наш знайомий? Чому читаємо залюбки одного автора, а відкидаємо другого, хоч він має теж численних читачів? Чому тягне нас більш якийсь один окреслений рід літературних творів (нпр. кримінальна чи фантастична література), тоді коли інші роди читаємо нерадо, або навіть „не

можемо“ їх взагалі читати? Чому, врешті, одні твори мають величезні маси читачів і незвичайно популярні, тоді коли іншими насолоджуються тільки вибранці, а загал вони нудять, хоч критика визнає їх за архитвори? Сьогоднішня психологія кинула на цю проблему деяке світло; зробила це головню психологія глибини (Фройд, Адлер, Юнг та їхні школи), що зайнялися дослідями несвідомої сфери людської психіки та т. зв.

бігевіористи (Mc Dougall), що подібно, як психоаналітики, звернули увагу головню на інстинкти.

1. Інстинкти — підстава психічного життя людини.

Сьогоднішня психологія визнає інстинкти за підставові чинники поступування людини. Кожний із нас посідає вроджені психічні сили, що діють у найглибших, несвідомих тайниках нашої психіки та є головний мотив та первісний двигун усього нашого поступування. Ми дуже часто не здаємо собі справи з їх впливу, не усвідомляємо собі їх зовсім; коли ж одначе ближче вглянемо в причини того, чому поступаємо якраз так, а не інакше, завжди переконаємось, що в основі нашого поступування лежать власне інстинкти. Їх дуже багато: побіч найважливіших — самозбереження та гатункового (полово-розродчого) є ще інші, як: інстинкт влади, посідання, підлягання (залежності), боротьби, бурлакування і т. п. Всі ці інстинкти становлять разом у Юнга т. зв. лібідо¹, що є стоп усіх інстинктових енергій, що є та загальна сила й воля життя, яка прагне знайти свій зовнішний вияв у нашому поступуванні.

2. Неможливість заспокоїти інстинкти в реальному житті.

Всі ці гони змагають до того, щоб заспокоїти себе в спосіб природний, первісний, егоїстичний. З другого одначе боку реальне життя, суспільні обставини, моральні та правні кодекси і т. п. ставлять їм у цьому напрямі перешкоди та загальмування, нпр. інстинкт боротьби не можемо заспокоїти так, що будемо гнобити інших через те, що це дав нам особисту привмність. І тут людина став на роздоріжжі: з одного боку гін не дасться викоренити й пре до заспоковання, з другого — реальне життя не дозволяє заспокоїти його. Лишається отже або попасти в конфлікт із карним кодексом, або здушити гони в собі, або заспокоювати їх у заступний

спосіб. Коли їх здушимо, тоді вони відходять у глибину нашої психіки, у найтайніші закомарки нашого „я“ й там стають за причину всяких психічних затурень та недуг. Тому краще заспокоїти їх у заступний спосіб, нпр. гін до боротьби можна заспокоїти в спортових змаганнях, у грі в шахи, боксі і т. ін. Очевидно, це заступне заспоковання може бути суспільно й етично шкідливе або вартісне. Це спрямування первісних, етично та суспільно байдужих або шкідливих гонів у нове суспільно-вартісне русло наз. сублимацією або ушляхетненням гону.

3. Сонні марива та мрії наяві, як сублимація гонів.

Одне з найважливіших джерел, у якому заспокоюються наші нездійснені в реальному житті інстинктові бажання та змагання, — це сонні марива. Психологія виказала, що майже всі дитячі сні й більшість снів дорослих людей, — це ідеальне здійснення того, чого вони не можуть зреалізувати в правдивому житті. Коли дитина бажав мати якусь забавку, а ми не всили вволити її волі, можемо бути певні, що ця забавка присниться їй. Так само часто бував в житті дорослої людини, тільки тут сон прибирав звичайно форму символів так, що аж по довгих і трудних дослідах психоаналітичною методою можна відкрити їх правдиве значення.

Частіше заспокоюємо свої нездійснені бажання в мріях наяві. Між сонними маривами та мріями наяві існує тісний зв'язок. Одні й другі — це вплив найглибших тайників нашої психіки, одні й другі — витвір нашої творчої уяви, одні й другі повстають у нас тоді, коли траїтимо зв'язок з оточенням (спимо або потопаємо в мріях), одні й другі мають ту саму ціль: заспокоїти ті наші інстинктові задушевні бажання, яким життя відмовило цього. Різниця в тому, що коли сонні марива відбуваються незалежно від нашої свідомої волі, то мрії наяві можемо викликувати довільно, впливати на добір і зіставлювання образів та снувати їх відповідно до наших бажань. І що менше знаходимо в реальному

¹ У Фройда „лібідо“ означувало тільки сексуальний гін у найширшому значенні.

житті можливостей заспокоїти інстинктові бажання, то частіш утікаємо в країну мрій, то вони інтенсивніші. В цих мріях можна доглянути явища т. зв. психологічної компенсації, цебто винагороди за дійсні браки. Візьмімо конкретний приклад: хтось із нас хотів би кудись виїхати, а не має змоги, хтось інший хотів би мати якесь визначне становище, що давало б йому вигідне життя, впливи та владу над іншими, ще хтось хотів би бути поетом, ученим та здобути славу. Тим часом у дійсності мусить бути нпр. учителем, чи судовим писарем, значить — життя нехтує його гін до влади чи признання. Тоді він принаймні в мріях бачить себе поетом, чи чимсь подібним. Те, чого поскупило йому реальне життя, винагороджує він у мріях. Тут усе можливе: тут він абсолютний пан, тут може бути тим, чим хоче, тут може приказувати й володіти іншими, напуватися славою, здобувати славу, почеси, признання. Як виказали досліди, ці мрії мають звичайно егоїстичний та егоцентричний характер, тобто крутяться біля нашої власної особи й заспокоюють звичайно інстинктові бажання влади, признання, або мають еротичну основу.

4. Інтроверсія — екстрверсія.

Можемо сміло ствердити, що майже нема людини, яка не віддавалася б мріям наяві. Різниця полягає тільки в тому, що одні роблять це в меншому, інші в більшому розмірі. Під цим оглядом можна поділити людей на два психологічні типи: інтровертиків та екстравертиків. Інтровертик — це тип, що втікає від реального життя до країни мрій, і виключно в них шукає заспокоєння своїх бажань, у них бачить себе, як робить ті речі, яких у дійсності ніяк не годен зробити чи то через фізичні чи психічні недостачі. Це тип мрійника, який мало цікавиться довкіллям, якому вистачає власний світ, що його собі створює в своїй уяві.

Зате екстравертик — це людина активна, енергійна, жвава, яка змагає до того, щоб виразити себе назовні. Світ мрій їй не вистачає. Її здібність мріяти

багато слабша, а коли мріє, то тільки тому, щоб твори своєї уяви зреалізувати. В своїй чистій формі обидва ці типи рідко виступають, хіба в хоробливому стані: бо коли, нпр., хтось потоне зовсім у мріях, зірве зв'язок із довкіллям, не годен вернутися з країни уяви в світ дійсності, — тоді маємо до діла з божевільням. У нормальної людини може переважати тільки один або другий тип, нормальна людина може бути в одних справах інтровертиком, в інших — екстравертиком. Але як би це не було, як один так і другий тип снує в своїй уяві мрії, перший для самих мрій, щоб себе зовсім у них заспокоїти, другий, щоб знайти в них побудку до чинного життя.

5. Сонні марива, мрії наяві та літературний твір.

Однак не завжди вдається людині заспокоїти всі свої інстинктові бажання у власних мріях, витворених власною уявою. Головно не можуть цього зробити люди, в яких інстинктова сила дуже буйна, а уява вбога. Зрештою взагалі середня людина, як це виказав Vagendonck, що досліджував мрії власні та чужі, має дуже скромний обсяг мрій: у неї повторюються здебільша одні й ті самі теми, опрацьовувані на різні лади, але згодом вичерпується уява людини, образи повторяються, стають нудні та не всилі її заспокоїти. Ще більш убогий зачерк сонних мрій. Тому не дивниця, що шукаємо їх заспокоєння на іншій дорозі: шукаємо його у літературному творі.

Психологія виказала тісні зв'язки, що лучать сонні марива, мрії наяві та літературний твір. Матеріал до сну й до літерат. твору береться з особистих переживань автора. Як сон, так і творчий процес опускає багато з цього матеріалу, добирає тільки деякі образи та відповідно їх змінює й лучить їх ув одну цілість. Можемо сказати, що поки повстане сон, десь у психиці конденсуються, опрацьовуються, гармонізуються поодинокі частини в одну цілість. Творення поетичного процесу пригадує нам сон, тільки з тією різницею, що сон відбувається несвідомо. Сні так само, як і літер.

твори, послуговуються символами. Деколи літер. твір являється авторові як сонна мрія, напр. повість Stevenson'a п. з.: „Дивна справа д-ра Джекилла та мстр. Гайда“ явилась авторові в формі сну, який він описав. Це саме стверджує письменник Вайссенгофф: „Не відразу прийшли мені в голову готові задуми великих творів. Я довго їх планував, покидав їх, снів про інші. Я справді снів, а сні навіщали мене майже щоночі, деколи недоречні, деколи зовсім здатні переробити їх на літер. твори“¹. Це тісніший зв'язок заходить між літературним твором та мріями наяві.

6. Артист.

Артист — це інтровертик, що втікає від життя в країну уяви та в ній шукає заспокоєння своїх бажань, а літературний твір — це ніщо інше, як мрія наяві артиста, що, завдяки своєму талантові, прибрав їх у словну форму. Поетична творчість — це сублимація гонів артиста, що таким способом не проявляється в шкідливій формі. Як доказ може послужити Урке-Нахальнік, що з бандита й злочинця став письменником, а темою його творів є життя проступників. Зрештою, маємо більше прикладів такої сублимації первісних гонів. Характеристична річ, що така переміна в злочинців заходить головню в в'язниці. Тут вони починають писати. Можна це вяснити так, що в заперті не мають змоги заспокоїти своїх гонів природним способом і тому, коли в них є талант, заспокоюють їх заступно в країні мрій, яким надають артистичне оформлення. Деколи сама поетична творчість не в силі заспокоїти всіх інстинктових бажань артиста, й він шукає ще інших шляхів, — звідси дуже часто серед артистичної братії п'янство, морфінізм, опій, що теж відриває людину від реального світу й дає змогу потопати в світі уяви. Це явище відшляхотнення (десублимації) гону, що з суспільно вартісного сходиться на манівці.

У поетичному творі автор має змогу заспокоїти ті свої гони, що не знайшли змоги виладуватися в реальному житті.

Головно заспокоюється тут інстинкт громадний, що проявляється в бажанні мати когось близького. Психологія виказала, що малі діти вміють собі створити уробних товаришів, з якими розмовляють, бавляться, знають, де вони живуть і т. ін. Деколи діти створюють собі цілу групу уробних товаришів. Так само мається спрача з артистом, — герої його творів — це вигадані товариші. Багато артистів признається, що їх герої приходять до них, розмовляють з ними. Що ближче поет з ними живе, то вірніше їх представляє (пор. Шпіттелер: „Імаго“). Вони являються на кожний його заклик, слухають його безоглядно, він має до них виключне право. Це світ, де рядить поет, як йому подобається. Завдяки цьому заспокоює свій інстинкт посідання. Рівночасно поетичний твір дає авторові змогу заспокоїти гін до влади та гін вивищити себе понад інших, здобути перевагу (instinct of self-assertion) та признання. Поет, що не може в реальному житті здобути признання, чи то через підрядне суспільне становище, чи через слабкі фізичні сили, почував свою меншевартність. Хоче одначе здобути перевагу й шукає компенсації, бо це дає йому приємне почуття. Лектура його книжок змушує публику займатися ним, — він здобував так володіння душ загалу. Маємо безліч прикладів на те, що гін до влади й вивищення — це підставовий мотор поетичної творчости (пор. Гю де Мопассан: „Гарний хлопець“, творчість Словацького та його власну сповідь). Ось що пише про це Вайссенгофф: „Успіх книжки — це була одна з найкращих хвилин у моему житті. Радість моя випливала з того, що я осягнув по довгих трудах вимріяну віддавна ціль: я здобув можливість змушувати великі маси людей думати моїми думками, зворушуватися моїми почуваннями. Від дитячих літ я мріяв про те, щоб навчати мій народ за допомогою артистичної сугестії. Книжка живо заінтересувала цілий край, я здобув собі послух, і відтоді міг говорити з широкими колами з осягненого становища“.

(Кінець буде).

Стрий. Володимир Барагура.

¹ „Mój pamiętnik literacki“ стр. 6.

Складня української мови.

I. Словосполучення.

4. Двочленні неузгоджені речення.

Звичайно в двочленні реченні підмет і присудок відповідно узгоджені, і така форма речення в мовах індо-європейських уважається за старшу. Але крім цих форм, у мові грецькій, романських, германських і слов'янських не рідко трапляються й такі форми двочленних речень, що в них підмет і присудок не узгоджені, пор. у мові гр. ἔστιν οἱ ἀνδρωποι зам. εἶσι.

Неузгодження підмета з присудком уважається явищем новим у мовах індо-європейських, значно молодшим від форм узгоджених. А. Шахматов, що в своїй Складні дав докладну аналіз неузгоджених речень (ст. 118-144), пояснює повстання цих форм розвитком речень безособових: „Через цей розвиток чергування безособових і особових форм стало неминуче (поруч із: Мене ранила стріла говорили: Мене ранило), а це допровадило до заміни особової форми дієслова в двочленних реченнях безособовою, взятою з одночленних“ (ст. 121).

Але треба сказати, що неузгоджені речення так само надзвичайно старі. Так, у давньовврейській мові дуже часто дієслівний присудок, коли він стоїть перед підметом, може неузгоджуватись із ним у числі. Напр. у Книзі Буття читаємо: „І відповів Лаван і Бетуел та й сказали“ 24. 50, „Нехай буде світила на тверді небесній“ 1. 14, „І взяв Авраам та Нахор для себе жінок“ 11. 29, „Відповіла Рахель та Лея та й сказали“ 31. 14. „І прибув Хамор та Шехем і промовили до людей“ 34. 20. Або в Псалтирі 37. 31: „Не спіткнеться його кроки“.

Знаємо не мало різних типів двочленних неузгоджених речень в українській мові. Ось головні з них.

1. Є замість *суть* панує в сучасній нашій мові. Є, як зв'язка в реченні, звичайно заникає (див. про це ч. II цієї праці ст. 50-52), але коли цього *є* вжито як самостійного простого присудка (в значенні: мав, знаходиться); то його

вживаємо завжди неузгоджено з підметом, цебто вживаємо *є* (замість *суть*) навіть при підметі в множині. Напр. М. Рильський: Пан Тадеуш: В гербі у нашому *є* хрести 107. У „Кобзарі“ Т. Шевченка: *Ще є* люди, які його знали 127. *Є* у мене дари — очі мої карі. 177. В цих випадках західньоукраїнські говори зберегли ще давнину, бо тут *суть* зам. *є* — звичайна річ. Напр. у А. Чайковського „Малол.“ 11: У мене *ще суть* діти. Пор. Лавр. Літ. 80: Суть дѣлани руками. Пор. II ч. моєї Складні ст. 51-52.

Але не треба думати, що таке неузгодження — явище зовсім молоде; ні, — його знав вже грецька мова, як це подано вище.

2. Займенникові. Коли за підмета править вказівний займенник, то він ставиться завсіди в ніякому роді: *це, се, то*, а присудок може бути й іншого роду. Така неузгоджена форма відома в нас із найдавнішого часу; так, у Супрасльським Рукопису XI в. читаємо: *Є* єсть кровь моя 419¹⁸. У нас ця форма тепер запанувала. Пор. у Шевченка: Се не мара, моя се мати і сестра, моя се відьма 277. В мові латинській тут завжди жін. р., а в грецькій — ж. р. або ніяк. рід. Див. ч. II цієї праці ст. 17.

3. Йменникові: Половину світа скаче, а половина плаче. Перша річ, яку я побачив, був стіл. Син — добре, а два ще краще.

4. Числівникові: Три вороні сиділо на вербі. Див. про це вище.

5. Дієйменникові: Мука дивитись на тебе.

6. Речення рівнорядні: Жінка — це інше діло. Вишня — смачний овоч. Б. Лепкий. Мотря I 265: Життя — одна скука.

Неузгіднені форми часто провадять до повстання безособових речень, див. про них в розділі безпідметових речень. Різних форм неузгоджених речень дуже багато, — частину їх ми подали вище при розгляді окремих форм згоди.

Література. Э. Андерсенъ: Къ вопросу

о безличномъ предложеніи, „РФВ“ 1895 р. т. 34 кн. 3 ст. 143-157. А. Шахматов: Синтаксис 1925 р. I. 118-144.

5. Керування словами в реченні.

Другий важливий спосіб упорядкування слів у речення в т. зв. керування, коли одне слово підпорядковується другому, не приймаючи його форми, щобто не згоджувались із ним закінченням. Слово, що керує, зветься керівним словом, а що підпадає керуванню — залежним. Звичайно керує в реченні дієслово, бо це його природна властивість, а підлягає йому йменник (або інша субстантивована частина мови), змінюючись на такий відмінок, що залежить від змісту дієслова. Відмінок найперше залежить від лексикального значення дієслова, а тому кожне дієслово вимагає свого відмінка, одного чи декількох; як орган цієї підрядности йменника супроти дієслова й повстає т. зв. відміна йменників (деклінація): Уживати *води*, Радіти *воді*, Нести *воду*, Умиватися *водою*, Пливати *на воді*. Таким чином іменники відмілюються з вимог своїх керівних слів, щобто дієслова; за йменниками, звичайно, як їх атрибути, йдуть і прикметники (також прикметникові за йменники та числівники); щобто, — відміна йменників із прикметниками може існувати тільки в реченні, в залежності від керівного слова: Читаю одну цікаву книжку. Всі непрямі відмінки — то оруддя керування дієслів-присудків; тільки прями відмінки — назовний та кличний — не підлягають керуванню.

Крім дієслова, але значно рідше від нього, керувати відмінком можуть і інші частини мови, а саме: прикметник: Пливе човен води повен, іменник: Гірка доля сироти, числівник, що повстав із іменника: Шість коней загнав (хоч форма „шість коней“ тепер неподільна), дієприслівник: Читаючи книжку, дієприкметник: Козаченька вбито, прислівник: Зробив краще тебе.

Керування буває без посереднє, коли відмінок парується зо своїм керівним словом без прийменника: Дякую тобі, і посереднє, коли відмінок конче з прийменником: З чужої біди не смійся.

Але треба добре вяснити, щоб чим керує при керуванні посереднім. Напр.: А з неба місяць так і сяє, — тут дієслово-присудок *сяє* вимагає по собі цілого словосполучення *з неба*, а не *неба*, а *неба* залежить тільки від прийменника *з*, іншими словами: при посереднім керуванні йменник залежить від свого прийменника, а не від дієслова. Таке розуміння кидає велику тінь на сучасне панівне вяснення процесу керування.

Вдавнину безпосереднє керування було значно частіше, як тепер; взагалі з бігом віків прийменникові словосполучення значно зросли; напр. удавнину на питання *куди* ставився давальний без прийменника: Іду Кивву (к Києву), на питання *де* — місцевий безприйменниковий: живу Киввѣ (в Києві) й т. ін.; пор. те саме, напр., у мові давньоєврейській, де на питання *куди* ставиться безприйменникова форма з *-h* на кінці, напр.: Seirah — в Сеїр, Sukkotah — в Суккот (Буття 33. 16, 17) і т. ін. З бігом часу такі форми позникали в нашій мові, і цілий місцевий відмінок перейшов на форму тільки прийменникову, — від безприйменникового місцевого позостався тільки незначні залишки в говорах.

Керування — це також парування слів у реченні, тільки іншої форми. Дієслово конче парується з залежним від нього словом, чи то йменником, чи прислівником, складаючи з ними синтаксичні пари. Напр.: *Поговорим тихесенько в неволі з тобою*, тут такі синтаксичні пари: (ми) поговорим, поговорим тихесенько, поговорим в неволі, поговорим з тобою, — чотирі пари: перша за згодою, три останні за керуванням дієслова. І тільки зо спарованих синтаксичних пар повстав правильне речення.

Процес керування в мові надавничайно важливий, бо відомий у ній на кожному кроці. На жаль тільки, — він зовсім мало досліджений, не вяснена навіть головна істота його. Сам термін „керування“ (рос. управление) тільки традиційний і маловідповідний, бо істоти цього процесу він не передає. Ол. Потєбня навчав, що „многозначность словъ ложна: гдѣ два значенія, там два слова (Ивъ записокъ I 29 і ін.). Щобто: кож-

ний відмінок, кожна граматична форма — це окреме слово; скажемо, форма *воду* може паруватися тільки з такими дієсловами, як: носити, пити, брати, лити і т. ін.; з такого погляду тут „керування“ в його звичайному розумінні нема, і тому недалекий був від правди Є. Тимченко (див. „РФВ“ т. 75), коли твердив, що керування власне не існує, що це термін ненауковий і відбиває тільки пережиток наших антропоморфічних уяв. З глибшого погляду й тут маємо те саме парування, що й при згоді слів. От чому ще Міклошіч у своїй *Складні* власне відкидав керування, уважаючи кожний відмінок за самостійне ціле, спароване чи узгіднене зо своїм дієсловом. Взагалі ж термін „керування“ треба розуміти умовно, надаючи йому ширшого значення, а цілий процес потрібує глибшого вияснення.

Про керування див. іще в розділі „Іменникове пояснення“ в частині II цієї *Складні* ст. 103-117.

Література. Овс.-Куликовській 9, 22-25. А. Шахматов: *Синтаксис* I 15-16. Н. Грунскій: *Очерки по истории разработки синтаксиса*, 1911, ст. 19. Е. Будде: *Основы синтаксиса русского языка*, § 18: *Виды подчинения* ст. 28-30. А. М. Пешковскій: *Научные достижения*, III: *Понятие зависимости* ст. 655-665. Є. Тимченко, „РФВ“ т. LXXV. С. Браиловскій: *Управление*, „Под. Сб.“ 1904. II. кн. 6. ст. 542. Д. Кудрявскій: *Управление*, *Словн. Брокгауза*, півт. 68 ст. 850-851. Пешковскій: *Русск. Синт.* 153, 330, 334-336.

6. Прилягання слів у реченні.

Є ще й третій спосіб парування слів у реченні, — це т. зв. прилягання (рос. примыканіє, у Шахматова — сдѣпленіє, у Будде сочиненіє). Як ми бачили, прислівникові пояснення найчастіш висловлюються прислівником і завжди стосуються до свого присудка-дієслова, рідше до інших частин. Але ж прислівник — слово незмінне, як же воно може паруватися зо своїм словом? І чи можливе взагалі привднання слова незмінного до змінного?

Прислівник формально нічим не залежить від свого дієслова, так що головна його залежність — логічна, — ми прислівника завжди мислимо міцно з'єднаним зо своїм дієсловом. Формальна за-

лежність виявляється тут хіба тільки в тім, що прислівник звичайно займає місце поруч свого дієслова, найчастіше перед ним, рідко по нім. Напр. у Шевченка 195: Там наїсися всіх хлібів, Просто жнуть, А тепер осталось ось що робить, Праведно жили 193 і т. ін. Не рідко поміж прислівниковим поясненням і дієсловом стоїть кілька слів, але в думці своїй ми їх таки паруємо: Гуляючи, як той казав, шматок хліба зїсти 195.

З'єднуючись із дієсловом, прислівникове пояснення вияснює силу, керунок, час і т. ін. його дієвої ознаки чи стану. Але часом прислівник може паруватися й з прикметником, а то й з прислівником, визначаючи тут ознаку ознаки: Надзвичайно вродлива дівчина дуже гарно співала. І до сі нудно, Шевч. 196.

Література. Пешковскій: *Русский синтаксис в научном освещении* 64, 68, 117, 153-154, 234, 328, 392-393.

7. Лад слів у реченні.

Кожний член речення, кожна граматична форма звичайно має в реченні своє окреслене місце, свій словолад. До словоладу своєї мови ми привчаємося ступнево й поволі ще з дитячих років, а далі непомітно завчаємо й присвоюємо собі всі численні тонкощі його.

У нас часто говориться й пишеться, ніби порядок слів (словолад) в українським, а взагалі в слов'янським реченні цілком вільний. Це зовсім неправдива думка. В світі нема такої мови, що мала б зовсім вільний словолад, бо форми одного значення завсіди намагаються мати своє окреслене місце в реченні. Словолад української мови, як і іншої слов'янської, досить обмежений певними правилами, що не дозволяють ставити слово дебудь, а відводять йому окреслене місце в реченні; коли ж це місце порушується, то тільки з наперед відомих нам причин. Коли я скажу: *Несе малу брат торбу* замість нормального: *Брат несе малу торбу*, то кожний відразу запермітить неприродність такого словоладу.

Наші речення складаються із словосполучень, а кожне з них має свій звичайний, міцно усталений словолад; тіль-

ки той, хто органічно не знає своєї мови, помиляється в словоладі, звичайно ж ми його заціплюємо собі ще з дитячих років.

Словолад відіграв в мові надзвичайно велику роллю, бо він — душа мови. На жаль тільки, питання словоладу майже не вивчені ще в нашій мові, та й по інших мовах він глибоко не заналізований. Історія його мало знана; одне можна певно твердити, що теперішній словолад дуже давній, бо давні пам'ятки звичайно мають сучасний словолад; ось тому твердження А. Томсона, ніби в праслов'янській мові порядок слів у реченні не грав жодної ролі, вважаю за недоведене й фактам не відповідне.

Правда, в мовознавчій науці панує теорія, що словолад індоєвропейської прамови був зовсім вільний, нічим не зв'язаний, — слова в реченні займали місце з вимог реторичних чи психологічних, а не з вимог граматичних. І тільки з бігом довгого часу мови романо-германської родини виробили свій теперішній сталий словолад. З погляду цієї теорії не зовсім сталий балтицько-слов'янський словолад старший від сталого романо-германського. Взагалі ж кожна мова з бігом часу виробила свій власний словолад, трохи відмінний від словоладу мов інших.

В наших реченнях панують ось ці чотири головні словосполучення: 1) підмет — присудок, 2) прикметникове пояснення (атрибут) — іменник, 3) присудок — йменникове пояснення (об'єкт) і 4) прислівникове пояснення (adverbium) — присудок. Згідно з цим український словолад має ось ці чотири головні за-сади:

1. Підмет ставиться перед присудком: *Море розлилось.*

2. Атрибута ставимо перед своїм іменником: *Огненне море.*

3. Прислівникове пояснення ставиться перед присудком: *Тихо прочитаеш.*

4. Об'єкта ставимо по присудкові: *Довбе ребра.*

Місце чи позиція того чи іншого члена в словосполученні до своєї пари може бути препозиційна (перед нею) або постпозиційна (по ній, а тому

кажемо: 1) присудок постпозиційний (до підмета), підмет препозиційний (до присудка), 2) атрибут препозиційний (до свого іменника) 3) об'єкт постпозиційний (до присудка), і 4) прислівникове пояснення препозиційне (до присудка). Цебто: підмет, атрибут і прислівникове пояснення препозиційні до своєї пари, а присудок і об'єкт — постпозиційні.

Це головні правила звичайного словоладу, це його хребет. Але крім такого словоладу дуже часто в нашій мові маємо т. зв. інверсію, — цебто порушення звичайного порядку слів у реченні. Інверсія повстає від різних причин, але найчастіше від привнесення в речення чуттєвого зафарбування (афекту) або від логічного наголосу на тім чи тім члені речення, цебто з свідомого бажання підкреслити якесь слово. Поетична мова, як мова чуттєва, звичайно переповнена різними інверсіями; не мало інверсій і в добрій прозі; але в мові діловій, науковій, канцелярській і т. ін. їх не багато, або й зовсім нема. Велика спосібність нашої мови (як і кожної слов'янської) до інверсій дуже полегчує нашим поетам віршування, і ця ж спосібність породила й неправдиву думку, ніби наш словолад — зовсім вільний. Не забуваймо тільки, що інверсія не є звичайний ухил від нормального словоладу (в віршах це ніби *licentia poetica*), — вона творчий процес у нашій мові, бо родить десятки нових форм різного значеневого відтінку, і в цім велике синтаксичне значення інверсій, на жаль тільки, дуже мало вивчене. Інверсії завжди надають мові жвавості й виразности, а без них вона стала б шаблонова й мертва. Звичайно, інверсії належать до стилю мови, і кожний письменник використовує їх по своєму, залежно від своїх індивідуальних улюблень. Часом найменша інверсія надає реченню й іншого зафарбування.

Інверсія буває звичайна, коли від малого порушення словоладу зміст речення не затемнюється, і інверсія незвичайна, коли від неналежного розставлення слів у реченні затемнюється його зміст, через що ми змушені довше спинятися над реченням, щоб зро-

зуміти його значення. Незвичайні інверсії тільки псують нашу мову, а тому треба їх пильно оминати. Взагалі ж у доброго вправного поета незвичайних інверсій не буває.

Прості речення в нашій мові можуть допускати таку широку інверсію, що їх часом можна зрозуміти, навіть читаючи слово за словом від правої руки до лівої. На основі цього в нашій літературі в XVII-м ст. дуже модні були такі вірші, що не міняли свого значення, як би їх ні читати: звичайно, або навпаки, від правої руки до лівої. Вірші ці звалися *раком*. Особливим майстром таких раків був наш письменник Іоаникій Галятовський. Напр. у його „Скарбниці“ 1676 р. знаходимо такого рака:

Марія завше свѣтъ боровить, ратує,
Лілія запахъ та ласку дарує.

Дуже велику ролу при словоладі грає інтонація, з якою ми вимовляємо чи читаємо речення. При розмові ми звичайно механічно, але завжди зрозуміло для слухача, розставляємо члени речення, конче обвиваючи їх тією чи тією інтонацією, що сильно допомагає нам зрозуміти речення. Напр. написане речення: *Накажіть йому допомогти* досить незрозуміле, але наша інтонація при його вимові відразу вияснить нам, чого ми хочемо: допомогти йому, чи наказати йому, щоб допоміг.

Логічний наголос на слові завжди висовує його на ближче до початку речення місце, або й на самий початок. Напр. у Шевченка: Воно знову оживає і сміється знову, Не нам на прох з Тобою стати, не нам діла Твої судить, нам тільки плакати, плакати... Вам Бог помагає і т. ін.

Протиставлення так само дає інверсію, напр. прислівникову: Вчора він ходив, а не сьогодні.

Словолад належить до таких синтаксичних явищ, що мало піддаються чужомовним впливам, особливо в мові народній. Але в мові літературній, а надто в мові поодиноких письменників не рідко бачимо й чужомовний вплив на словолад їх речень. Так, у давніх наших перекладах із грецької мови, особливо в пам'ятках трохи пізніших, з XII-

XIII віків, бачимо сильний вплив грецького словосполучення на слов'янське; це треба мати завжди на увазі, досліджуючи їх; цікаво, що пам'ятки найдавніші X-XI вв. менше в'яжуться з словоладом грецьким, бо тоді ще не панував погляд про конечність літерального перекладу.

Правда, давній грецький вплив звичайно відбивався більш на самій будові речення, а ніж на його словоладі. На будову нашого речення найбільше впливала біблійна мова, т. зв. біблійний стиль (опис його подаю далі). Для глибшого досліду треба мати на увазі, що грецька Біблія (книги Старого Заповіту) — це дослівний переклад із мови давньоєврейської, а тому величезна більшість особливостей т. зв. біблійного стилю — це особливості давньоєврейські, а не грецькі. Напр. у д. євр. мові атрибут завжди постпозиційний, — і ця д. євр. риса сильно відбилася на біблійній мові грецькій, а через неї — й на нашій слов'янській (пор.: дім Божій, ангол Господній, слово Боже й т. ін.), хоч атрибут у мовах слов'янських — препозиційний. Взагалі ж впливи давньоєврейської біблійної мови в слов'янській складні надзвичайно великі, але прийшли до нас головню за посередництвом Біблії грецької.

В українській мові був сильний латинсько-німецький вплив на словолад у реченні. Ішов цей вплив до нас почасти безпосередньо з латинських джерел, почасти через мову польську. Латинську мову в Україні завжди добре знали аж до кінця XVIII-го віку, а це мусіло впливати й на будову нашого речення. Вплив цей добре вже бачимо в нашій канцелярській мові XV віку, а далі він усе збільшується й панує в нас аж до кінця XVIII-го віку. Одним із наслідків цього впливу й було часте явище в мові наших тодішніх письменників: дієслівний присудок ставити на кінці речення. Цей накінцевий присудок широко знаний у наших старших письменників, не рідкий він і тепер, напр. його дуже любить С. Єфремів і ін. А часом бачимо його навіть у сучасній науковій мові.

Аналізуючи словолад українського речення, бачимо в нім цікаву ознаку, а

саме — його виразне прагнення до більшої або й повної стабілізації, що, зрештою, бачимо, й по багатьох інших мовах. Мова спокійна, буденна, не зафарбована чуттям, віддавна має в нас міцно усталений словолад, що бачимо вже в найдавніших наших пам'ятках. Певний, сталий словолад сильно допомагає легшому й скорішому зрозумінню речення, а тому сама мова спонтанічно прагне до міцнішої стабілізації свого словоладу; напр. у мові англійській або французькій словолад уже досить сильно стабілізувався. Український словолад оповідних речень уже виразно стабілізувався; зрештою, всі інверсії поетичної мови нам добре знані, й вони так само стабілізуються. Все це накладає на нас обов'язок глибше вивчати український словолад.

Література. Буслаєв: Историческая грамматика, 1863 р., т. II ст. 355-361 § 287-288. Н. Гружскій: Очерки истории разработки синтаксиса, 1911 р., т. II ст. 76-77, 161, 198. І. Огієнко: Укр. літературна мова в XVI ст., I 498. А. Шахматов: 16-17 (§ 15), 23, 145, 151, 250-252: О порядке следования подлежащего и сказуемого § 336-342. Oberpfalzer: Jazykozpyt 189-190 § 181. Jan Łoś: Stosunek zdania do innych typów morfologicznych, 1910, 221-222. Давыдовъ: Опыт о порядкѣ словъ, „Труды Общ. Люб. Росс. Слов.“ 1816 р. ч. V, 1817 р. ч. VII, 1819 р. ч. XIII. Vodička Ph.: Něco o českém pořadku slov ve větách, L. F. 1876. III. 256-273. Delbrück B.: Die altindische Wortfolge aus dem śatapathabrahmana, „Synt. Forsch.“ III, 1878, Halle. E. Berneker: Die Wortfolge in d. slav. Sprachen, 1901. Nitsch K.: Szyk wyrazów w języku polskim, „Por. Jęz.“ 1901. I. 81-83. I. Marouzeau: L'ordre des mots dans la phrase latine, I. Les groupes nominaux, 1922, Paris. Gaertner H.: O szyku przymiotników, Warszawa, 1924, 48 стр. T. Zieliński: Rytmika prozy pięknej i jej psychologiczne podstawy, „Prz. Human.“ 1922. I. 179-204. John Ries: Zur Wortgruppenlehre, Praha, 1928. Mathesius V.: K pořadku slov, „Naše řeč“ 1930. XIV. 117-121. Šmilauer Vl.: Poloha přívlastku v Kronice pražské Bartoše Pisaře, Praha, 1930, 187-219. St. Szober: Podzielność psychologiczna a układ wyrazów w zdaniu słowiańskim, „Zvláštní otisk ze Zborníka prací I Sjezdu Slov. Filologů v Praze 1929, sv. II. St. Szober: Wpływy podzielności psychologicznej na układ wyrazów w zdaniu słowiańskim, Praha, 1929. St. Szober: Jak układać wyrazy w zdaniu polskim I. W jakim miejscu powinniśmy kłaść czasownik, „Por. Jęz.“ 1934. ч. 9. 149-151. Frinta: Rytmický princip českého slovosledu, „Živé Slovo“ I. 92 sq., 125 sq., див. іще „N. řeč“ V. 58. Schwentner E.: Bibliografie zur indogermanischen Wortstellung, „Wör-

ter und Sachen“ VIII. 179 sq., доповнення в т. IX. Пешковскій: Русск. синт. в научном освещении 45-46, 57, 58, 160, 185, 481-484. М. Петерсон: Синтаксис „Слова о полку Игореве“, „Slavia“ 1937 р. XIV. 4. 547-592.

8. Головні типи словоладу.

По цих основних виясненнях українського словоладу переходжу до докладнішої його аналізи, головню в реченні простому; про словолад у реченнях зложених говоритиму далі. Приклади, не позначені автором, подаю з „Кавказу“ Шевченкового, ст. 243-247.

1. Словолад підмета.

Підмет займає в реченні перше місце, препозиційне до присудку, чим би він не був висловлений; у Шевченка: Кати знущаються над нами, Ми навчим, Все мовчить, Вона стоїть і т. ін. Таке місце підмету відповідає логічній і формальній будові нашого речення, і не тільки нашого, бо те саме бачимо по всіх індоєвропейських мовах, а навіть у мовах і не європейських; напр. у мові давньоєврейській при нормальному словоладі підмет стоїть перед присудком¹, пор. Книга Буття: Фараон розгнівався на слуг своїх 41. 10. Є мови, що відводять підмету навіть настало перше місце в реченні; це саме досить послідовно проводиться в мові, напр., англійській, французькій і ін. Таке місце займає підмет іще з прамови.

В мові українській уже з найдавнішого часу підмет звичайно стоїть на першому місці, чи взагалі перед присудком. Так, у Слові о п. І. XII в. читавмо: Боян бо в'їшій растькашеться мысью по древу 93, Не буря соколы занесе 95, Комони ржуть за Сулою 95, Чорныя тучи сь моря идуть 101 і т. ін. Цей самий лад позостався в нас і надалі незмінний: Шевч.: І блідий місяць на ту пору із хмари де-де виглядав 1, Широкий Дніпр не гомонить 3, Мале дитя коло його на сонці куняв 31, Літа мої молодії марно пропадають 32 і т. ін.

¹ Твердження проф. І. Троїцького в його Грамматиці єврейської мови 1908 р. ст. 159, ніби в євр. мові на першому місці ставиться присудок, а на другому підмет, правді не відповідає. Так буває головню при *van consecutivum*.

Оцей панівний словолад, що підмет займає місце перед своїм присудком, в багатьох європейських і всіх слов'янських мовах уважається за праязиковий; мови, що не мають тут стабілізованого словолладу, безумовно прагнуть до нього; напр. до такого сталого словолладу ступнево дійшли вже такі мови, як мова англійська або французька; дійшли, бо це нормальний шлях мови, що сама спонтанічно прагне до більшої ясности.

Цікаву статистику щодо словолладу підмет-присудок подав М. Петерсон у „Slavia“ XIV. 4. 563: в мові російських класиків такий словоллад мав 85%, а в мові селян московського села — аж 95%! Він же підрахував, що навіть у такому поетичному творі, як „Слово о полку Ігоровім“ XII в. словоллад підмет-присудок подибується в 68% випадків. Часом цей порядок у Слові переходить навіть у нанизування таких форм, напр.: Ігорь спить, Ігорь бдить, Ігорь мыслію поля мѣрить.

Що чоловіче місце в реченні належить підметові, про це свідчать нам і ті випадки, коли об'єкт формально не відрізняється від підмету, — тоді тільки місце слова в реченні каже нам, де підмет, а де об'єкт, напр.: Море любить горе і т. ін.

Але чоловіче місце підмета в реченні в українській мові дуже легко підпадає інверсії при найменшій духовій порушенні, — тоді на перше місце виходить присудок, і від такого переставлення — при захованні інших вимог словолладу — зрозуміння змісту не затемнюється. Напр. іще в Слові о п. Ігор. XII в. знаходимо: Комони ржуть за Сулою, звенить слава в Києвѣ, трубы трубять в Новѣградѣ, стоять стязи в Путивлѣ 95. Шевч.: Рече та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива 1. Але переставлення підмета далеко взад речення робить його штучним і відразу відчувається, як ненормальне, напр. у Лесі Українки: Слави шукав по світах він усюди III. 69, І гаю дальнього стіна 235, Не збудить навіть суду останнього сурма гучна IV. 8, Щоб не спило і в нього чашу сонце VIII. 183. Шевч.: Полубила чорнобрива козака дівчина.

Знаємо випадки такої будови словосполучень, що вони конче вимагають інверсії, цебто, що тоді ставиться спочатку присудок, а вже за ним підмет. Нпр.:

1) В живих оповідних реченнях, де треба дію сильніше підкреслити, звичайно ставимо присудка-діслово на чоло речення: Іхав чоловік з жінкою полем, Л. Глібів 397. Цей словоллад надзвичайно старий, — такими прикладами переповнена, напр., Книга Буття, з природи своєї жива оповідна книжка, де давньоєврейська стилістика ставила дієслово-присудка (при т. зв. *vav consecutivum*) на початок речення: „В початку створив Бог небо та землю 1. 1, І побачив Бог світло, що добре, і відділив Бог поміж світлом та поміж темрявою“ 1. 4 і т. ін.

2) В тім реченні, що стоїть перед прямою мовою, по ній чи в ній, часто маємо висуненого присудка; напр. у Шевченка читаємо: „Чи ви всі тут?“ кличе мати 3. Обіззався старий батько: „Чого ждеш, небого?“ 18. Те саме бачимо в „Слові о п. Ігор.“ XII в.: Молвить Гзакъ Кончакови..., Рече Кончакъ ко Гзе... і т. ін.

3) В реченнях приказових дуже часто дієслово стоїть на початку речення. Напр. у Шевченка: Журись, каже думка 3, Ходімо гріться 3, Ходім шукати вечеряти 3, Посвіти нам 4 і т. ін.

4) Цікаво, що інверсія часом залежить від сполучника на початку речення. Коли речення розпочинається з *і*, то звичайно по ньому йде присудок (але може бути й підмет): І дякують люди Шевч. 41. Коли ж речення розпочинається з *а*, то по ній може йти тільки підмет: А хвилі на той бік ідуть та ревуть Шевч. 11. А пан глянув, одвернувся 31. Це особливо часте в біблійній мові, бо в давньоєврейській мові оповідне речення звичайно розпочинається з *vav consecutivum*, наше *і* або *а*. Напр. у Книзі Буття: І минув вечір, і минув ранок, — день четвертий 1, 19. А земля була зовсім пуста та порожня 1. 2. А золото тії землі добре 2. 12. І взяв Господь Бог Чоловіка 2. 15.

Часом письменник навмисне розпочинає речення з присудка, нанижуючи їх

одне на одне, чим сильно підкреслюється дія. Бачимо це вже в „Слові о п. Ігор.“: Летять стрѣлы каленныя, гримлють сабли о шелома, трещать копія харалужныя. У Шевченка ця форма дуже часта:

Полічили, що дістали,
Встали сіромахи,
Помолились на сход сонця.
Пішли понад шляхом 32.

Зміною словоладу письменники часом користаються, як стилістичною прикрасою, перехрищуючи ці словолади (словолад хіастичний): то підмет-присудок, то присудок-підмет. Такий словолад бачимо вже в „Слові о п. Ігор.“: Комони ржуть за Сулою, звенить слава въ Києвъ, трубы трубять въ Новѣградѣ, стоять стязи в Путівлѣ, Ігорь ждець мила брата. Це саме часте в „Кобзарі“ Т. Шевченка:

Було колись, — в Україні
Ревіли гармати,
Було колись, — запорожці
Вміли панувати! 33.

Кожне речення в нашій мові мусить мати докладно зазначеного підмета. Ясність мови вимагає, щоб усі речення мали свого підмета, — перше йменникового, а наступне, коли підмет той самий, займенникового, а вже третє речення знову мусить мати ясного підмета. Українська мова не терпить речень без виразного підмета, бо це родить неясність, а тому зовсім легко вживає підмета займенникового (див. ч. II цієї Складні ст. 10-16), бо він прояснює зміст речення, чим наша мова складнево сильно відрізняється від інших слов'янських мов (див. *ib.* II. 16). Треба сказати, що встаровину панувала стилістична звичка зазначати підмета раз на багато речень, а то й на цілі сторінки (див. *ib.* II. 15), не вживаючи потому підмету займенникового (бо він тоді сильніше відчувався при дієслові, як тепер), а через це повставала велика неясність. Найдавніші пам'ятки староеврейської мови знають це в повній силі; напр. у Книзі Буття (Berešit) дуже багато таких місць, що нам неясні, бо неясно, який їхній підмет, пор. напр. 24. 29-33, 33. 5, 32. 14 і т. ін., так що при перекладі доводиться додавати підмета, напр. 24. 32

додаємо: Лаван, 33. 8, 12: Есав, 32. 14: Яків, 27. 2: Ісак і т. ін. Те саме панувало і в мові грецькій (див. Складня II. 15), пор. ще Об'явлення Івана 19. 9 і ін., це саме не рідке і в стародавніх українських пам'ятках, напр. у Слові о п. Ігоровім.

В сучасній українській мові особовий займенник при дієслові сильно загубив своє значення, а тому, для ясности, його треба частіше вживати, ніж то роблять інші слов'янські мови.

2. Словолад присудка.

Присудок формально й граматично залежить у нас від свого підмета, а тому він звичайно постпозиційний, цебто займає в реченні місце по підметі: Воно знову оживає, Орел карає і т. ін. Постпозиційне місце — це звичайне місце присудка; пригадаймо, що прикметники (як і все атрибутивне) в цій позиції звичайно стають за присудки. Підмет і присудок не конче стоять поруч себе, — між ними можуть бути й інші члени: Цар якийсь-то свині пас. Але більше розтягнення цієї відстані, при загальнім порушенні словоладу, допроваджує тільки до штучности та неясности речення.

Старші наші письменники довший час наслідували були латино-німецьку будову речення й ставили присудка аж на кінці речення. Ця звичка була сильно поширена в старій польській мові, а за Ломоносова — і в мові російській. Стара Україна XVI-XVIII вв., за впливом Київської Академії, кохалася в латинській мові, через що латинський словолад з його присудком на кінці речення був сильно поширений і в українським тогочаснім письменстві та в мові канцелярській. Так, напр. найбільший наш письменник XVII-го віку, Іоаникій Галятовський у своїй „Скарбниці“ 1676 р. у передмові на л. л. 3-36 пише: „Сагайдачний славноє мѣсто Кафу в' Тав'рицѣ з рицerstвом запорозкимъ, тамъ чолнами приѣхавши, взялъ, и всѣхъ турковъ и татаровъ бѣсурмановъ выстиналъ, и многихъ неволниковъ Христіанъ з неволъ поганскои вызволилъ, из великими скарбами одтоль до отчизны своей вернулсѣ“. Як пережиток старовини ця звичка не рід-

ка в нас іще й тепер. Напр. В. Липинський у своїй праці „Україна на переломі“ пише: Руські землі, які в Польській державі по руїні держави Київської опинилися 36, Гетьмана козацького від приязні зі шведами відтягнути 51. Любить це й С. Єфремів, напр. у його „Іван Франко“ читаємо: Критична риса розуму помогла здерти ту позлітку фальшиву, що нею, проводирі ті сором язливо свої не зовсім чисті вчинки щодо народу приоздобляли 41, В полемічному запалі з пера його не одне занадто прикре слово зірвалось 75. Знаходимо цю форму з присудком на кінці навіть у романі Підмогильного „Місто“ 1929 р.: Зайшовши Степан у свою кімнату, тільки втому відчув 183, Степан, те чекання почувачи... 186.

Деякі наші письменники, як бачимо, уважають такий словолод за прикрасу стилю, тоді як це — тільки пережиток. Ось іще приклад. Стаття Дм. Кравцова в київських „Записках“ 1925 р. т. VI ст. 234-246 (Гетьман Мазепа) повна таких зворотів, як: „Оцінка діяльності гетьмана Мазепа в українській історіографії не аби яких змін зазнала“ 234, „Не аби яку вагу за часів Мазепиних відносини до Москви набували“ 239 і т. ін.

В Думах наших, із вимог ритму й рими, часто маємо присудка на кінці речення, де ця форма, звичайно, тільки прикрашує стиль:

Що тоді бідні невольники зачували,
Марусю, попівну Богуславку,
По річах поязавали,
Словами промовляли...
...То тоді ті козакі теж зачували,
Білим лицем до сирій землі припадали,
Марусю, попівну Богуславку
Кляли-проклинали... 73.

Таких речень із присудком на кінці в Думах дуже багато, і це вони підживлюють у нас цю форму.

Коли цим ставленням присудка на кінці речення сильно збільшується відстань від підмета, то речення стає штучним, а зміст його затемнюється. Така звичка — противна духові нашої мови й у мові живій зовсім не знана. Звичайно, коли відстань підмета від присудку не велика, то й ця форма не затемнює змісту,

напр. Л. Українка: Я тепер така недобра стала VIII. 152; але при найменшій збільшенні цієї відстані відразу відчуваємо штучність такої форми, напр. у неї ж: Її думка круг хатини милого вітає III. 18.

Вкажу тут, що з давніх мов не тільки мова латинська мала присудка на кінці речення, — це саме надзвичайно часте в санскритській прозі. Звичайно, такий словолод не є якийсь найдавніший, бо ось, скажемо, в мові давньоірландській присудок завжди займає перше місце в реченні.

Але присудок дуже часто й легко підпадає інверсії, а тоді займає перше місце (див. вище), напр.: Не вмирає душа наша, не вмирає воля. Така інверсія буває від найрізніших причин, напр. від бажання підкреслити присудка: Встане правда, встане воля; часом на початку оповідання: Жила-була одна баба і т. ін. Навіть прикметниковий присудок при підкресленні піддається інверсії: Малий дарунок, але щирий. В мові поетичній взагалі ця інверсія часта: Котяться хвилі лиманові швидко. Л. Укр. III. 39.

Така присудкова інверсія, коли він висовується на чоло речення, відома з найдавнішого часу, бо вже в давніх пам'ятках вона легко повставала. Так, у Слові о п. Ігор. XII в. читаємо: Тогда вступи Игорь князь въ златъ стремень 98, Дремлетъ в полѣ Ольгово хоробров гнѣздо 100 і багато т. ін.

Коли присудок складений, то зв'язка йде перед йменням: Ніч була темна; коли зв'язки нема в теперішнім часі, то ймення так само йде по підметі: Ви ще темні.

Допомічне дієслово *був, була, було, були* в давньоминулому часі не має міцно усталеного місця, — частіш воно препозиційне, але може бути й постпозиційне, а то може бути й відділене яким словом від свого дієслова. Напр. у Піснях, Чуб. V: Уже була вмерла 12, Ой коли б я був знав 128, Ой був Комар оженився 1169. Підмогильного „Місто“: Лука був зробив рідне село центром 11, Він не постеріг був людини 222, Краще був би не приносив 202.

Іван Огієнко.

Повість у Радянській Україні.

(Докінчення).

У виконанні тих наказів пленум СРПУ схвалює створити історію заводів, а П. Панч заявляє 1936 р., що „над історією заводів працює зараз на об'єктах Радянської України 24 письменники і 2 журналісти“. Крім того пленум письменників обговорював питання про історію громадянської війни, де знайшла б своє місце в більшовицькому освітленні: петлюрівщина, гетьманщина, денікінці, німецька окупація, польська окупація, інтервентські заходи. В один голос заговорили письменники про те, як то „наша українська радянська література, змагаючись під керівництвом партії за опанування висот соціалістичного реалізму“, стала „країною творчої радості“ і под.

Наслідків такого терору на літературному полі не довелося довго ждати. Вже в першій половині 1936 р. констатує Б. Коваленко („Життя, художність, народність“), що читач невдоволений, бо література стала бідніша від життя. Літературу опанував схематизм, сентименталізм, підсолонження та наївна тенденційність. Всюди слідна перевага вузько побутових колізій над широкими соціальними узагальненнями. Любовний сюжет відмінює один і той сам мотив (в'яже кохання з класовою боротьбою) і відтворює все подібні, знеособлені персонажі. Контраст до того ліричного побутовізму — сатира й гумор неглибокі, як і неглибока мотивація вчинків персонажів. У класових взаєминах та громадському житті зловживають письменники описами й заштампованими момен-тами (засідання, промова...), але класових колізій не можна звести до промов на зборах, до того надто патетичних. Переважає статична описовість та протоколізм...

У такому дусі почали творити навіть і талановиті письменники. Вони покинули досьогочасний спосіб писати цікаві й вартніші твори та пустились на пренудні й безвартісні історії різних заводів, фабрик і под. та на беззастережне вихвалення більшовицького будівництва.

Гордій Кожуба видає великий, двотомний роман „Нові береги“ (1936-7) — про Дніпрельстан, а в ньому, замість романістичної фабули й дії, подає довезні описи будівництва над Дніпром; у романі „Родючість“ обговорює він збільшення врожайности ланів. Навіть такий великий прозаїк, як **Юрій Смолич**, міняє свій блискучий талант на сумнівної вартости надто розтягнену агітку-роман „Сорок вісім годин. Книга про те, що було, що мало бути, що могло бути і чого не було“ (1935) з несмачними похвалами для совітської високої культури й широкого будівництва.

Іван Ле пише ще раніше „Роману Міжгір'я“ роман „Інтеграл“ (1931-32) із добре відомою йому темою: внутрішня сила соціалістичного будівництва в переможній боротьбі із шкідниками. Прикладом великого занепаду таланту може бути **Іван Кириленко** (властиво пильніший, ніж талановитий), — він іще недавно дав замітні речі з комсомольського життя, а тепер пише безвартісні агітки про сільську хлібозаготівлю в згаданих „Аванпостах“, де ще раніше про те, як то в місті перероджується технічна інтелігенція („Перешихтовка“ 1931-2), або про нове заможне колгоспне життя („Весна“). Усе те — агітація й публіцистика, не література. За тими визначними письменниками йде ціла плеяда менших талантів. Ще **Юрій Шовкопляс** у романі про соцзмагання на нафтово-бензиновому заводі („Інженери“ 1935) стоїть на грані художньої й наукової літератури; ще **Ол. Данченко** розповідає хоч із деяким літературним хистом про видобування нафти в Баку („Море відступає“), ще знайдемо живіші картини в тенденційній повісті **Олексія Кундзіча** про „прекрасну“ молодь у Донбасі („Моцарт і ботокуди“ 1935); але вже майже нічого спільного з літературою не має такий **Ол. Розумівко** із немистецьким описом хлібозасіву („Злам“ 1932) — і далі пишуть: **В. Вразливий** про індустріалізацію Кара-Кугу за Каспівом („Справа серця“), **Дм. Гордієнко**

про боротьбу за буряки („Срібний Край“ 1931), **Н. і Мар. Забіла** поверховно про залізничників („Семафори відкрито“ 1935) та под. Такі писання посвідчують про глибокий занепад літератури й мистецького почуття. Натиск комуністичної партії збільшив агітаційне наставлення, але знищив художню творчість.

Живіші постаті знайдемо хіба в тих повістях, що обговорюють переродження людини серед нових обставин. Таке перевиховання безпритульних у корисних горожан знайдемо не тільки в згаданих **Микитенкових** повістях, але й нпр. у **Донченка** („Батьківщина“), а в **Віталія Чигиріна** сільська жінка перетворюється в Колгоспницю-громадянку („Не вмирайте, діду“ 1935).

У такій каламутній воді вириває ще одне дуже характеристичне явище. СРПУ стало організацією письменників України — не виключно українських. На бажання Москви скріплено літературну продукцію також інших народів, що заселяють Україну. В практиці виглядає це так, що буйним хвостом розрослись в Україні письменники російські й жидівські, що стали видавати свої писання коштом українських видавництв, а українську літературу засипали переклади з російського й жидівського. Мало того, **жидівський елемент** почав вдиратися в саме українське письменство. **Жиди А. Хвиля, І. Кулик та С. Щупак** диктують українським письменникам шляхи й норми, гарними виданнями виходять писання **Л. Первомайського**, а **Натан Рибак** пише цілий український роман („Київ“ 1935) на те, щоб запротестувати проти переслідувань жидів у Німеччині. Навіть такий визначний, вже справді український письменник, як **Юрій Смолич**, виводить у „**Наших тайнах**“ жидів, як одного з найідейніших борців за революцію.

У таких важких часах терористичної контролі над сумлінням письменник приневолений віддалитись від життя, що його оточує. Він утікає в минуле — давнє й недавнє. Виростає **історична повість**, бо хіба в минулому мав письменник нагоду відіхнути свободніше. Досі звертали українські повістярі мало уваги на

давнішу історію України — їх надто захопило сучасне їм життя. Одначе вже 1925 р. надрукував **Сава Божко** повість п. н.: „Над колискою Запоріжжя“ — але до 1932 р. появилось історичних повістей назагал мало (**Гр. Бабенко**: „В тумані минулого“ 1927, **М. Горбань**: „Козак і воввода“ 1929, **В. Таль**: „Незвичайні пригоди бажань“...). Але аж після 1932 р. сягають повістярі частіше в минуле України — і то недавнє від часів світової війни, або й давніше. Вже згадано найвизначніший твір про домашні війни в Україні, **Ю. Яновського**: „Вершники“. Крім того **П. Панч** розповідає про громадянську війну в Донбасі та про німецьку окупацію України („Право на смерть“, „Облога ночі“); про цю окупацію пише під впливом відомого Ремаркового твору **П. Колесник** („На фронті сталися зміни“); **Анат. Шиян** бере тему із всесвітньої війни („Гроза“). Із давнішої історії України дає **Сава Божко** картини з колонізаторсько-кріпацької політики панства в Україні за **Миколи I** („До моря“), а **Зинаїда Тулуб** видала великий роман: „**Людолови**“ (1936-7), де виводить яскраві й дуже цікаві картини з життя степової України XVI ст.

VII.

Така в головному тематика повісті й роману в підсовітській Україні. Не в вона дуже багата — держиться здебільша більшовицьких відносин. Тільки деякі автори пробують поширити цю тематику територіально на Азію й навіть на весь світ, змістово в бік пригодницького та детективного, наукового й утопійного елементу, але наказ більшовицької верхівки й кривавий терор приневолюють їх скоро повертатись до тісних рамок більшовицької агітації. Та не вважаючи на те, ми доглянули декілька романів, що займуть тривале місце у всесвітній літературній скарбниці. А сталося це завдяки одній речі — на жаль, замало відомій у західноукраїнській повісті — завдяки **залізній праці авторів над собою і завдяки прекрасному опануванню романістичної техніки. Велич тієї праці в просто неймовірна.**

І ось ми свідки, як часто люди, що ще недавно працювали, як прості землекопи, шахтарі й под. підіймаються на вершини визначних письменників тільки тому, що ставляться надто серйозно до письменницької праці та обтісують себе із завзяттям щоденного чорнороба. Висліди тієї впертої праці дуже великі: техніка української повісти в Радянській Україні дійшла до вершин, невідомих у досьогочасному письменстві України, — вона навіть успіла в нечисленних випадках перебороти більшовицький терор і створити вартісні твори.

Одначе розвиток української мистецької прози йшов зразу дуже повільним кроком. Ще 1927 р. підкреслює критика невисокий її рівень. „Якби перекласти... хоч на російську мову всі оті наші оповідання з відомим реквізитом — комсомольця й комсомолки, робфаківця й робфаківки, червоних частин і бандитських загонів, чорного зла і червоного добра, то мусіли б ми визнати, що російський читач зовсім не помітить української оригінальності та своєрідності... Це свідчить за те, що наш пересічний письменник іще не зрушив з голих схем і шаблонів. Увесь складний процес української революції, вся запутаність цього процесу, весь аромат боротьби за соціальне й національне визволення українського народу, в нашій сьогоднішній літературі здебільшого позначалось такою досить примітивною формулою: червоні партизани — червоні частини — бандитизм — куркульня = перемога УСРР“.

І критика в журнальних рецензіях почала з одного боку гостро осуджувати немистецькі засоби не тільки в поезії, але й у прозі; з одного боку — вказувала вона шляхи, що ними повинні йти письменники. Більшовицький уряд ставив важкі перешкоди й критиці, але вкінці, хоч теоретично, мусив уступити тій постійній критиці й також домагався від письменників високого мистецького рівня (нпр. у промові Постишева). Услід за журнальними статтями появились і цілі окремі книжки, що обговорюють українську мистецьку прозу з-під пера критиків, що здобули велику теоретичну

освіту, як нпр.: М. Хвильовий (у згаданих памфлетах), Мих. Зеров, Гр. Майорет („Природа повела“ 1928-29), Ів. Миронець, Фелікс Якубовський, Майк. Йогансен („Як будувати оповідання“ 1928), Г. Ф. Орчаров („Нариси сучасної української літератури“ 1931), Як. Савченко („Поети й белетристи“ 1927, „Доба і письменник“ 1930) та ін., але передусім, як згадано, самі письменники почали сумлінну працю над собою, зачитуючись в теорії прози й у живих взірцях всесвітньої літератури. Крім того почали вони збирати пильно матеріали для своїх творів та вивчати на місці: заводи, фабрики, селян, міщан і т. д. (про таку свою працю подають вони вістки в київській „Літературній газеті“ та по інших журналах), виправляючи при тому свою мову, що декуди доходить до незвичайної краси й багатства. Крім того, читають вони свої твори по різних гуртках та вислухують завваги читачів, або й гуртки самі обговорюють уже видані твори.

Все те створило пригожий ґрунт для незвичайного витончення технічної сторони художньої прози й для усвідомлення технічних засобів доброго роману. Передусім слідна воля збільшити зацікавлення з боку читача. Тому бачимо намір повернути першорядне місце сюжетові, фабулі: **О. Слісаренко** видав навіть цілу збірку п. н. „Експериментальні новелі“ з виразною метою: дати цікаву фабулу й цю мету проводить ширше у своїх романах. Експеримент удався — Слісаренкові романи стали не тільки цікавіші, але й зріс їх мистецький рівень, бо так зменшилась статистична агітація й роздумування та теоретизування.

Ще далі пішов у тому напрямі другий майстер фабульної розповіді, **Ю. Смолич**. Бажаючи в „Наших тайнах“ свідомо перебороти (як це вже згадано) свою схильність до сенсаційних пригод, він користав з елементів мемуарного, побутового, психологічного жанру й будує свій роман на лад літописного оповідання, при чому вроджений йому авантурний елемент переміняє мемуарні згадки на динамічну дію. Таке технічне опанування повело автора на вершини рома-

ністичної техніки: Смолич дав роман із такими могутніми деталями, що рівного йому з того боку не легко знайти у всесвітній літературі — перед нами переважають ніби вчинки 15-19-літніх гімназистів, але в дійсності мало що не на кожній сторінці ламається душа цілого людства. Романа „Наші тайни“ створив великий технічно-композиційний майстер! Вже згадано, як азійський побут та пейзаж у сполученні з психологією допомагають Іванові Ле створити романа з дуже цікавою фабулою. Але справжнім майстром українського пейзажу являється Майк Йогансен. У творі „Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки прекрасної Альчести у Слобожанську Швейцарію“ (1930) він „поміняв місцями пейзажне тло та фабульну схему твору, увівши останню лише як допоміжний засіб, що полегшує сприймання самого ландшафту“ (Петро Мельник). Персонажі його роману — це тільки ляльки-маріонетки, що їх читач може ставити собі, де схоче — головне в нього: прекрасні краєвиди над Дінцем. Дуже цікаві експерименти переводить один із українських футуристів, **Лео Шкуропій**. Він поводить гротеску з поверховним шаржуванням ліричним забарвленням. У його творах затираються межі місця й часу. Україна стає амери-

канською Мехіко, вулиці міста зливаються з покладом корабля на розбуханому морі, нинішній час мішається з первопочинами людської культури... Оця головокружна гра фантазії веде читача в країну дивної поезії, — десь між небом і землею.

Обік Смолича найкращі висліди у строгій технічній дисципліні маємо в творчості висококультурного **Юрія Яновського**. Він умів ліричні елементи перетворити на епічні складники-епізоди в романі, він умів давні етнографічні риси перетворити на сучасні романістичні засоби, він умів кількома сміливими помахами схопити динаміку дії в її істотній величчі, він умів великі пристрасті втілити в яскраві образи незвичайної сили, він умів своє тонке знання української мови використати для зовсім оригінальної будови речень, що інтригують читача несподіваною злукою різних гадок. Цей молодий 25-літній письменник здобував собі вповні справедливо світову славу...

Оце тільки декілька прикладів, як працюють над собою письменники Радянської України й чого вони досягають тією своєю працею. А здобувають вони дуже багато, бо виводять українську повість та роман на всесвітню арену, даючи твори цінні для всього людства...

Львів. Ярослав Гординський.

Адам.

Мовно-теологічний нарис.

Багато читачів „Рідної Мови“ відгукнулися на мій переклад перших двох розділів Книги Буття (див. ч. 63 РМ) й прислали мені різні запитання, а серед них — і про слово чи назву Ада́м. Ось тому подаю тут окрему статтейку про ім'я нашого прабатька.

Давньоєврейська мова знає дві слова для зазначення нашого слова „чоловік“ чи „людина“, це: *iš* — чоловік, людина, а головню — муж, і *adam* — людина, чоловік. Дві ці слова вживаються дуже часто для зазначення того самого, одне замість одного.

Слово „אָדָם“ *adam* чоловік“ одного кореня зо словом „אָדָמָה“ *adama* земля“, як те

бачимо й у латинських словах *homo-humus*. Через це автор Книги Буття (поєврейському *Berešit*) ужив дотепної гри слів, коли розповідає про створення першої людини: „І вформував Господь Бог порох з землі (*adamah*) на Чоловіка (*adam*)“.

Як саме звали нашого прабатька, цього євр. Біблія не подає. Біблія говорить тільки про створення *adam*, цебто „чоловіка“, а з цього *adam* грецькі перекладачі десь у III в. до Христа зробили Адама, як власну назву прабатька. За грецьким текстом пішли всі інші, і таким чином дуже рано, бо ще до Христа, повсталала легенда, ніби першого чо-

ловіка звано Адамом. Легенда ця сильно поширилася по цілому світі.

Що Біблія говорить тільки про „adam чоловік“, а не про Adam Адам, на це можна подати багато доказів. Я наведу тут тільки головніші з них.

1. Єврейське слово adam визначає „чоловік“, взагалі „людина“. Цього слова вживається в Біблії сотні раз, — чого ж маємо з цього adam робити Adam тільки в перших розділах Книги Буття? Скажемо, в Біблії дуже частий і улюблений вираз ben adam — син чоловіка, або: людський син: Цей же вираз ben adam у Новім Заповіті постійно перекладається „син чоловіка“ чи „син чоловічий, людський“ (υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου), а ніколи „син Адама“, якби треба було робити тим, хто з adam перших розділів Книги Буття робить Adam.

Нагадаю тут, що давньоврейське письмо, як і всі стародавні писання, не знає писання слів з великої букви.

2. Єврейський народ, як і всі народи світу, дає кожній новонародженій людині якусь назву. Всі назви, які маємо в Біблії, це назви живі, цебто вони були й є назвами єврейського народу. Але цікаво, а для нас надзвичайно важливо, що серед євреїв нема й ніколи не було імени Адам. Коли б першого чоловіка кликали справді Адам, то безумовно це ім'я було б популярне серед єврейських імен; тим часом бачимо, що в цілому світі не було й нема єврея з ім'ям Адам. А це все виразно свідчить, що слово adam у перших розділах Біблії — це „чоловік“, а не власне ім'я Адам.

Скажемо, першу жінку звано Хавва (Chavvah, або Chajja, Хая), з чого європейські народи зробили собі Єву. І власне це ім'я нашої праматері (Хава, Хая) надзвичайно популярне серед євреїв, як у давнину, так і тепер. Те саме було б і з словом adam, коли б це була власна назва.

3. Таким чином adam — це не власне ім'я, а тільки „чоловік“. Але якось назвати першу людину треба, і перекладачі Біблії в перших розділах її перекладають adam не „чоловік“, але: Адам. Але тут трапилась дивна пригода: кож-

ний перекладач по-своєму підходить до цього adam. Так, ані один перекладач не відважився в першому розділі Книги Буття слово adam перекласти на Адам, — всі перекладають „чоловік“. Звичайно дозволяють собі перекладати adam на Адам тільки зачинаючи з другого розділу, але не всі з одного місця. Так, євр. adam перекладають на Адам: грецький текст починаючи з 2. 16, латинський з 2. 19. Ось у мене низка видань Бритійського Біблійного Товариства, що дав найбільше наукові переклади, — вони вводять Адама так само не однаково: німецька Біблія з 2. 8, англійська з 2. 19, словацька 2. 20, російська 2. 25, сербська 2. 19, а французька (один із науковіших перекладів, L. Segond) з 3. 20 і т. д. Дехто вводить Адама тільки з 4. 25 або навіть аж із 5. 2.

Як бачимо, різні перекладачі — а це все люди високої культури — по-різному вводять Адама до Біблії, хто раніше, а хто пізніше. А це сталося тому, що Біблія знає тільки adam — „чоловік“ чи „людина“, з чого грецька традиція, дошукуючись назви для першої людини, з найдавнішого часу зробила Адама.

4. В цій Книзі Буття дуже багато випадків надавання комусь назви. І завжди це робиться урочисто, за певною формулою; для цього в й слово відповідне: vajjik'га або vajjik'га šem: — кликнути, кликнути ім'я. Напр.: „І Бог кликнув на світло: День, а на темряву кликнув Він: Ніч 1. 5, і т. д. Чоловік же кликнув ім'я всьому живому, що Бог був створив 2. 19,20. Він же кликнув ім'я і своїй жінці: „І кликнув Чоловік ім'я жінці своїй: Хавва, бо вона була мати усього живого“ 3. 20.

Отже, коли б Бог дав був власне ім'я першому чоловікові, то зробив би це урочисто, як це бачимо десятки раз у Книзі Буття. Але цього не сталося, — з невідомих нам причин Бог не дав власної назви першому чоловікові, — дав йому назву тільки роду. Може й тому, що цей чоловік був на початку сам, — і йому власна назва була не потрібна.

Перша людина була просто adam у

системі миротворення, — розумна тварина, людина, у відрізнення від тих тварин, що їх Бог створив був п'ятого дня. Вона була одна, а тому й назви не потребувала.

Що Бог не дав особливої власної назви для першого чоловіка, а дав тільки родову, про це ясно свідчить Книга Буття 5. 1,2, де читаємо: „Того дня, як створив Бог Людину, Він її учинив на подобу Свою. Самцем і самицею Він їх створив, і поблагословив їх. І в той день, як були вони створені, кликнув Він їхнє ім'я: Людина“ (adam). Це дуже цінне свідчення: Бог урочисто кликнув їхнє ім'я, цебто чоловіка й жінки разом: Людина. Отже adam — це ім'я спільне, що стосується до першого Чоловіка й першої жінки разом: Людина.

6. Маємо ще один доказ, що adam це не власне ім'я. Доказ цей уже чисто граматичний. В давньоіврейській мові в родівник ha (як у мові німецькій der, die, das, або в мові французькій le, la). Як правило, в давньоіврейській мові звичайно родівника ніколи не ставиться при власних іменах. Цебто, коли б слово adam було ім'я власне, то при ньому

ніколи не було б родівника ha. А між тим у Книзі Буття в перших розділах дуже часто маємо haadam, а не adam, а це ясний доказ, що автор цієї книжки не вважав слова adam за власне ім'я.

7. Цікаво ще, що глибока давнина не знала традиції, що першу людину звали Адамом, — у цілій Біблії (Старий Заповіт) нема ймення Адам, — знаходимо згадку про нього тільки в молодших книгах, та й то лише два рази (1 Парал. 1. 1 та Осія б. 7), але й ці випадки — сумнівні. Навпаки, в Новому Заповіті Адам, за грецькою традицією, добре вже знааний: ім'я ужите 8 раз.

Оце в короткому нарисі історія слова Адам. Історія дуже повчальна, бо показує нам, як із загальної назви adam-чоловік повстала назва власна Адам. Повстала, бо людська допитливість конче хотіла знати власне ім'я першої людини, — і назву загальну перетворила на власну. Трапилося це так давно, що ця перетворена назва поширилася по цілому світі й загально прийнялася, хоч перекладачі Біблії з її первооригіналу мають великий клопіт із перекладом слова adam.

Іван Огієнко.

Чотири поеми Лесі Українки.

III. Що дасть нам силу.

Апокриф.

Розпечений весняним гострим сонцем¹
Пашить Єрусалім. Проміння біле
Від білих стін і вулиць відбиває,
Ряхтять² вогнем на золотих покращах
Царських палат, ворожі блискавиці
Запалює на кожнім римським списі,
Кладе вінці на шоломи спіжєві
Центуріонам — блиск вогонь і пал.
Єрусалім готується до свята!
Жінки начиння миють у потоці,
Бряжчать мідяні кўхлі, грають іскри
Від сонця на червоній мокрій глині.
Розбіглись діти по весняні квіти.
Дівчата чешуть коси й заплітають
Майстерно у дрібўшки в дукача́ми

Та радяться, що їм про свято³ вбрати.
Багато радощів, але ж бо й праці!
Гаптують⁴, шиють, і печуть, і вярять,
Купують, продають, про свято дбають.
Лиш той не дбає, хто шагá⁵ не має,
Але й такий волів би заробити
Гіркую працю, ніж так „не дбати“,
Бо гірші злидні в свято, ніж у будень,
Буденна одіж — наче смертний гріх
Темніє серед ясних шат святківих⁶,
Лице не блідне з голоду, — шарі́в⁷,
І легче мовить „хорий“, ніж „голоден“.
На розі проти храма вбогий тєсля

³ Про свято — на свято.

⁴ Літературна мова знає тільки гаптувати, а не гафтувати (галицьке).

⁵ Шаг — гріш, півкопійки.

⁶ Святківих, а не: святочних.

⁷ Шаріти — червоніти.

¹ Поема писана ямбом (о —) так:

о — о — о — о — о — о — о
о — о — о — о — о — о — о

² Ряхтять — блищять, виблискуює.

Робітню відчинив. Та й відчинити
 Не дуже то булб що: три стіни.
 Четвертої Біг-дасть, от і робітня.
 Всім перехідним видко всю роботу,
 Мов на майдані. Видко, як працює,
 Не розгинаючись, убогий тєсля.
 Зв'язавши ремінцєм волбсся буйне,
 Щоб не спадало на високе чбло,
 Укрите потом рясним та краплистим.
 А тєсля сам не бачить перехідних.
 Очима бачить він роботу й знаряд,
 А думкою все злидні невсипущі:
 Були вони учора, є сьгодні,
 І завтра ббдуть, і нема їм краю...
 Ох, та який там край! Хіба що справді
 До краю загризуть... Щодень, то більше
 В Єрусалимі тєслів настав,
 І з Сїрії насунули, мов хмара,
 Забрали всю роботу коло храму,
 В преторії⁸, коло царських палат
 Їх всюди повно, спритні та майстерні,
 Та запопадливі, масні такі...
 В ряді-годі єрусалимським тєслям
 Робота дістається, і яка?..
 „Он вчора три хрести зробив, — недобра,
 Сумна робота, Богові немила...
 Не раз бо і невинних розпинають...
 А що робить? Гріха не знає голод.
 Марнийцю заробив за три хрести...
 Така й робота: спішна, от абі-то.
 Що ж, я не винен, — дорого платити
 За дерево сухе не маю звідки...
 Єт, якомсь то простбять зб три дні
 Поки до свята шибениці тїї.
 А там — роз'пятих здіймуть, то хрести
 Хоч і спалити — невелика шкода...
 Така то праця!.. А колись бувало
 Робив різьбу мистецьку до палат,
 До дому Божого... Давно булб...
 Тепєра що? Ціпїлна, топорїща,
 Плуги, хрести... таке! А сила йде,
 І спїна гнеться, й репаються руки,
 І гине хист... Уже б тепєр не вдав
 Рїзби такої, хоч би й хто замовив...
 Минулося... Тепєр аби хоч як,
 Хоч без мистецтва хлїба заробити...
 Так, хлїба, хлїба, і нічого більше...
 „Єх, клята праця!“ Тєсля рубонув⁹
 Так по ціпїлну, аж воно зломилось.
 Він кинув спересердя. друге взяв,

Не встаючи. Піт очі засліпив;
 Втер рукавом і далі тєше. Раптом
 Сокира пощербилась об сучок.
 „А будь ти прбклята!“ Шпурнув сокиру
 І долі сїв, і голову схилив...
 Так ние спїна, руки так горять,
 Болить все тїло... Аж тепєр він тямить¹⁰,
 Що він зовсім знебўвся¹¹, що тепєра
 Вся сила згинула... „Ну, що ж, не встану,
 Сидїтиму до нбчі так, ще й ляжу...
 Однаково... І не здійму сокири,
 Не нагострїю й нічого не зроблю
 Ані сьгодні, ані взатра. Що ж!
 Хай з голоду хоч пухнуть жінка й діти...
 Не маю сили... Згинула.. Пропала...
 Що верне силу, як її нема?“...
 І похилився, мов зломлена билїна,
 І руки, мов зів'ялі, простяглись
 І впали аж додблу...
 Так сидів він

І не вважав на голоснб юрбб,
 Що мов потбк, по вулиці котилась
 І смїх, і глум, і гомїн, і прокльони
 Неслб з собою, — так вода веснїяна
 Виносить мул, і хмиз, і баговїння
 Зо дна рїки. Юрба теклб, теклб
 І раптом стала, аж в тїснб робітню
 Якийсь гурток зненбцька заточивсь,
 Відпертий натовпом, і трутив тєсю,
 Аж той отямивсь. „Гей! куди ви, люди,
 Женетесь так?“ громадці він гукнув.
 — „Чи ти тут спав, чи очманїв¹² зовсім?
 Та це ж сьгодні розпинати мають!
 Он їх ведуть на страту, а за ними
 Увесь Єрусалим, старє й малє,
 Біжить, щоб на видбвисько поглянуть.
 Це тїльки ти тут кбменем сидиш“.
 — „То їх ведуть? А де ж вони? Чого ж це
 Ви тут спинилися, коли ведуть їх?“ —
 Питає тєсля, все мов непритомний. [нув,
 — „Дивїться на дурного!“ — хтось гук-
 Та ти ж поглянь, — он там напроти
 [тебе

Впав серед вулиці Один із них.
 Це Він вже втретє, — двічі вояки
 Підводили бичами й стусанбми —
 А цей раз не встав. Казали люди,
 Важкий занадто хрест Йому дістався,
 Нетесаний, сирий та сукуватий, —

¹⁰ Тямити — розуміти, а не пам'ятати.

¹¹ Знебутися — втомитися.

¹² Очманїти — очуміти, обезглуздїти, зурмавітись.

⁸ Преторїя — місце, де урядував претор — римський намісник.

⁹ Рубонув, а не рубанув (русизм).

Дешевий, звісно! Правда, шкода й кош-
[тів...
Та видно й тесля шкодував роботи"...
Базікають¹³, а тесля вже й не чув,
Він скочив миттю на станок і звідти
Поверх голов на вулицю зорить¹⁴.
А там, посеред сміття та каміння,
Впав під хрестом на порох придорожній
Син Чоловічий... На хресті кора
Чорніє пожаріною, і тільки
Самі кінці ясніють: свіжі рани,
Завдані вчора дереву сирому
Сокирою. Як ті бліді рани,
Блідé обличчя в Страдника, що впав,
Виразно червоніють краплі крові
На тім чолі, — не так рясніє піт
В робітника під час гарячий праці.
Без краю смутні очі мов питають:
„Навіщо ця даремна, зайва мука?
Та ж Я прийняв по присуду всі карі
І ще прийму. А це хто присудив?“...
— „Гей, уставай лиш!¹⁵ Доки будеш
[спати?!“

¹³ *Базікати* — плескати язиком, верзати.

¹⁴ *Зорити* — слідувати очима за ким.

¹⁵ *Лиш* — це но.

Кричать преторіянці¹⁶, і бичі
Звилися, мов гадюки. Крізь одержу
Червоні смуги стали пробиватись.
— „Не міжу... хрест важкий... Мені не-
[сила"...
Нещасний простогнав і ліг лицем
У порох шляховий. Преторіянець
Підвів бича, — та не спустив, бо раптом
Спинив його за руку хтось: „Пожди!“
— „Ти хто? Чого тобі?“ — вояк аж
[вереснув.
— „Я тесля. Я зробив цей хрест важ-
[ким,
То й мушу я нести його. Давайте.
За цю працю не візьму я плати“...
І взяв хреста... Ніхто не боронив...
І випроставсь похилий стан у теслі,
Напружились його зів'ялі руки,
Погаслий погляд знову загорівся
Великим та палким глибоким смутком,
І твёрдою, важкою походю
Пішов з хрестом робітник на Голготу,
Немов не знав ні праці, ані втоми
До цього часу... Леся Українка.

¹⁶ *Преторіянці* — військо римського намісника.

Мадяризм в українській мові на Закарпатті.

Довголітнє панування мадярів на Закарпатті помалу й непомітно вносило багато мадяризмів у нашу мову. Цей повільний і незаметний вплив відбувався через такі три головні чинники: 1. уряди, 2. щоденне життя, 3. школа.

1. Урядова мова була мадярська. Урядник був обов'язаний промовляти до селянина перше по-мадярському; якщо він не розумів би, аж тоді вільно було говорити „по-руському“. Усякі розпорядження урядові видавали тільки мадярською мовою. Хочеш не хочеш, а знати урядову мову мусиш!

2. Щоденне життя. Селянин стрічався в містах з виробами культури, штуки, тощо, яких не знав назвати по-своєму, тому приймав назву готову з мадярської мови або живцем, або перекручуючи. Селянин не раз мав діло з панами: з адвокатами, лікарями, що не знали „по-руськи“, — від них позичав слова чужі. Верховинці ходили щорічно на жнива до мадярщини, тут навчалися

по-мадярськи, а вернувшись додому, не одну річ назвали по-мадярськи. Правда, й у мадярській мові при зустрічі з нашими вкоренилося не одне слово українське. Так, наприклад, довелося мені чути в Маріяповчі 1934-го р. літом, при кінці жнив з уст мадяра: *dozsinka* (цебто: дожінка).

Селяни провадили торгівлю з жидами, що не знали по-українськи, та з мадярами, і багато речей куплених називали по-мадярськи.

3. Найбільшу роль відіграла в цій справі школа. Р. 1879. вийшов був закон, за яким в усіх школах мусіли учити по-мадярськи. Від цього часу починається сильна мадяризація, що її значно загострив 1907 р. міністер освіти й віроісповідань Аропуї (чит. Апоні).

Змадяризованими словами послугується переважно простолюду, однак підміські мешканці більше, як верховинці, що живуть у сусідстві з мадярськими селами, більше, як ті, що жи-

вуть далеко в горах; віком старші більше, як молоді. Але не тверджу, що всі ці слова в усіх місцевостях однаково прийняті.

Щодо мови інтелігентів, то треба знати, що в нас інтелігенція ділиться на дві частини. Одна свідома, українська, говорить чисто по-українськи; друга вдома говорить по-мадярськи, а в публичнім житті — мовою, зближеною до російської, чи українсько-російським штучним жаргоном.

Тут подаю деякі мадяризми, що їх чув я на Мукачівщині.

<i>слово:</i>	<i>значить:</i>	<i>із маляр.:</i>			
тарка́стий	сорокати́й	tarka	пўлька	індик	pulyka
барна́стий	смуглий	barna	дяр	фабрика	gyár
фінджа́	філіжанка	findzsa	мелега́дь	розсадник	melegágy
босорка́ня	чарівниця	boszorkány	рока́ш	купа	rakás
опáчка	доглядачка		леленц	дитячий при- тулок	lelenház
гопа́ца	хворих	ápolónő	біреш	слуга	béres
кезелува́ти	черниця	opáca	мўге́ля	робітня	műhely
	обходити, орудувати	kezelni	дугóвка	корок	dugó
я́рда	тротуар	járda	фра́сова ка- ріка	лайка	frászkarika
бича́к	ножик із де- ревяною ручкою	biczka	лати в фра́- са, фену	лайка	frász, fene
	фарба	festék	лати в іште- на	л. в Бога	Isten
фешти́й	стегно з по- росяти	sódar	лабса́ри	халяви	lábszár
шо́дир	хутір	tanya	легалáб	бодай, при- наймні	legalább
та́ньо	кому́нікація, оборот	forgalom	пе́діг	хоч	pedig
фо́рголом	бібула	itatós	ка́нчів	збанок	kancsó
Ітато́ш	промисел, право про- мислу, кон- цесія	ipar	фўзеш	вербник, по- ле, заросле вербами	fűzes
іпор	шуфляда	fiók		начальник	szolgabiró
фійо́ка	сліпе вікно	vakablak	солгабі́рів	округи	
воко́блок	паляниця	lángos		голосувати	szavazni
ла́нгош	м'ясниці	farsang	савазлува́ти	визбирювати	tarlozni
фа́ршанг	лагідний	jámbor	толозовáти	останки	
я́мборний	лагідний	unatkozni	борга́за	дім у винни- ці, де ви- тискають	borház
унува́тися	нудитися	vadásat		грозна	
вада́ска	полювання		ва́гаш	зруб, борозна	vágás
вада́сити	ходити на по- лювання		гарапа́ш	укус, укушен- ня	harapás
	старша жінка, тітка	néni	ваша́лів	прасок	vasaló
ні́на	дядько	bácsi	федéлка	покривка	fedő
ба́чі	телеграма	sürgöny	фого́ви	кліщі	fogó
шўргóнь			тépша	ринка, начин- ня	tepső
			сазолі́к	відсоток	százalék
			га́тролик	залеглість	hátralék
			кері́тів	сторож, гай- ник	kerítő
			валацма́ньош	радник	választmányos
			ва́ласман	оцінювати (шкоду), ша- нувати	becsülni
			бечелова́ти	дарма	hiába
			а гія́ба	староста	biró
			бірі́в	підстароста	kisbiró
			кїшбі́рів	налісник	palacsinta
			пала́чїнта		

слово.	значить:	із маляр.:
áршів	рискаль	ársó
бізтошіло- вáти	асекурувати	biztosítani
енгедувáти	пустити, про- щати	engedni
фелелувáти	ручити	felelni
патіка	аптека	patika
úйаш	реклик,блуза	ujjas
káбат	плащ, пальто	kabát
мáчка	кіт	macska
гáтікошар	кіш на плечі	hátikosár
гáтіжак	rücksack	hátizsák
салмажáк	сінник	szalmazsák
шаркантьó- ви	острога	sarkantyú
кéфа	щітка	kefe
кефувати	чистити щіт- кою	kefe
завлентувáти	зголосити	jelenteni
ловгувáти	студенти вжи- вають в оз- наченні: во- лочитися	lógni
рúгати	копати	rugni
учитися: за	на столяра,	asztalos fé-
астолашá,	фотографі-	nyképész,
фінькиписа,	ста, замкара	lakatos
за лакатошá		

лéквар мармеляда iekvár
нямеш шляхтич nemes

Ось приклад, як говорять: Прийшли детективи в кішкерт (із мад. kiskert чит. кішкерт, зн. малий городець) ньомозлу-вáти (із мад. nyomozni ньомозні зн. слі-дити) і почали мене валатлувáти (із мад. vallatni зн. випитувати, переслухувати).

Українці в Керестурі в Югославії ка-жуть: щіпéлі, зн. черевики, із мад. cipő (чит. щіпö).

Питоме явище на Закарпатті — при-йняття імен з мад., нпр.: Шáндор, Шá-ні-Стефан, Йáнчі, Йáнош, Йáнко, Йáні-Іван, Йóвшка, Йóвжи-Йосип, Дюрі-Юр-ко, Бóжі, Ержі-Елисавета, Мánці, Ца-Марія і т. д.

Українські слова в мад. мові в селі Йоврі (під Ужгородом) та в Кальнім Потокі (Мадярщина, місцевість на пів-нічно-східнім пограниччю) кажуть: те-гук а cerkovba, зн.: іду до церкви. Всі мадяри грекокатолики кажуть: utrenye чит. утрень, vecsernye чит. вечернь, riza чит. ризо, зн. ризи.

Чернеча Гора 1934.

о. Антін Станканинець ЧСВВ.

Вимова біблійних імен.

Усі біблійні книжки, особливо т. зв. історичні, дуже люблять власні ймен-ня. В цілій Біблії різних власних імен нараховується аж 2800. Серед цих імен дуже багато імен засадничого значен-ня, загально знаних, таких імен, що ми хотіли б знати їхню правдиву вимо-ву. Переглядаючи Біблії на різних мо-вах, відразу запримітите найрізніше від-дання біблійних власних імен, цебто, що в транскрипції біблійних імен немає од-нієї усталеної системи. Навіть у Біблі-ях українською мовою маємо найрізніші віддання власних імен, часто одні одним протилежні, бо походять із різних сис-тем, а ще частіше — з безсистемно-сти. Через це вважаю за потрібне роз-повісти тут, звідки походить ця неодно-стайність вимови біблійних імен. При-клади беру головню з Книги Буття.

Біблія, чи книги Старого Заповіту,

написана давньоєврейською мовою, а в молодших книжках — з помітною до-мішкою живої арамейської мови. Ста-роеврейська мова досить рано омертві-ла, так що десь по Вавилонським полоні (597-538 до Христа) вона помалу вихо-дить зовсім із живого ужитку, позоста-ючись тільки по окремих родинях, — ду-ховенства та більш освіченої інтеліген-ції. Народні ж маси перейшли на живу арамейську мову й зовсім забули святу мову свого Закону. Десь у першій по-ловині III в. до Христа з практичних потреб зачато перекладати Біблію на грецьку мову (т. зв. Септуагінта), за-кінчено десь у II в. до Христа.

Грецький переклад Біблії не вийшов добрий з багатьох причин. У той час у руках перекладачів не було кращих відписів єврейської Біблії, та й сама наука про текст та про переклад не

стояла тоді високо. Здається, й самі перекладачі на грецьку мову не були найкращими знавцями давньоєврейської мови, бо це були люди з т. зв. Діаспори.

Єврейське письмо складається з самих тільки приголосних букв (їх 22), а голосних при них довший час не зазначалось. З цього виходило, що єврейський текст читався не однаково, а часто одне й те власне ім'я вимовлялося різно. На псуття тексту через брак букв для т. зв. голосних звуків звернено увагу дуже пізно, десь у II в. по Христі, і тільки аж у VI-VII-м віці по Христі давньоєврейський текст був остаточно вокалізований при допомозі найрізніших значків, вокалізований на основі традиційного синагогального читання вченими т. зв. масоретами (масоретський текст).

В теперішній час маємо кілька систем читання давньоєврейського тексту, з них т. зв. сефардійська вважається за наукову й панує в християнському світі. В цій своїй праці я держуся цієї сефардійської системи вимови.

В IV в. по Христі повстав другий важливий переклад св. Письма, т. зв. Вульгата. Зробив цього переклада св. Євсевій Ієронім (330-419), слов'янин родом, із м. Стридона в Далмації. Він був широкоосвічений, глибоко знав мови грецьку та латинську, добре знав і мову давньоєврейську. Свій переклад Старого Заповіту Ієронім робив із єврейського оригіналу, над чим працював аж 15 літ (390-405), при тому сильно користався він і текстом грецьким.

Отож, маємо св. Письмо С. З. головню в трьох текстах: оригінал — мовою давньоєврейською, і два переклади: грецький III-II в. до Христа, що панує в церкві православній, і латинський IV в. по Христі, що панує в церкві католицькій. Усі ці три панівні тексти мають свою систему віддавання власних імен, усі ці три системі — різні, бо кожна повстала на основі властивостей своєї мови й свого народу, щепто кожна з цих систем — то система своя національна

Слов'янські народи мають свій власний переклад Біблії на живу мову з дуже давнього часу, бо ще з IX-го віку

по Христі, що розпочав св. Костянтин-Кирил († 869), а закінчив і кодефікував його брат св. Мефодій († 885)¹. Переклад цей зроблений виключно з тексту грецького, а власні ймення передано в грецькій вимові IX-го ст., т. зв. візантійській. Власне тому, що слов'янська Біблія повстала не з єврейського оригіналу, а тільки з грецького перекладу, слов'яни дуже багато втратили, бо давньоєврейська мова своєю будовою ближча до мови слов'янської, аніж до грецької, через що переклад з оригіналу був би до нього ближчий.

Зазначу ще, що віддавна давньоєврейський оригінал скрізь уважається за освячений, а його переклади грецький та латинський — тільки за працю недосконалого розуму людського. Був час, коли реакційні московські кола хотіли були конче канонізувати грецького текста, проти чого ще з XVII-го віку сильно виступали вчені українські богослови. Вкінці світліші сили таки перемогли навіть у самій Москві, бо там переклад Біблії на російську мову роблять уже віддавна тільки з давньоєврейського оригіналу. У нас за реакційним московським напрямком пішов Варшавський Науковий Інститут, що за благословенням митр. Діонісія випустив р. 1936-го переклад Псалтиря з мови грецької. Треба додати ще, що власне зо всіх книг св. Письма — Псалтир найбільше невдалий переклад на грецьку мову.

II.

Отож, маємо три головні тексти Біблії, маємо й три системі вимови власних імен: єврейську, грецьку й латинську. Логіка підказує нам, що біблійні ймення треба вимовляти за вимовою єврейською, щепто за вимовою тієї „святої“ мови, що нею написаний був праоригінал Біблії. Тепер потроху на цей шлях і стають всі народи християнського світу, поскільки мовні засоби того чи того народу дозволяють на це.

Для українця дуже цікаве те, що давньоєврейська вимова в своїй більшо-

¹ Докладно розповідаю про це в своїй двотомній праці: Костянтин та Мефодій, їх життя та діяльність, Варшава, 1927-1928.

сті збігається з вимовою українською. Грецька мова не мала багатьох звуків єврейської мови: š (ш), b-v (б-в), j (й), p-f (п-ф), h (г), — ch (х) і ін., а тому знаціоналізувала єврейську вимову; Вульгата пішла за текстом грецьким і зроби́ла те саме.

Розкажу тут докладніше, які саме звуки з євр. мови ми, українці, могли б ближче передати на свою мову, аніж греки. Таких звуків аж дев'ять.

1. Давньоєврейська мова (як і мова вавилонська, арабська й ін.) знає звука šin שׁ, що зовсім відповідає нашому ш. Греки й римляни ш цілком не знали, а тому передали євр. š через s, а цим зовсім і сильно змінили правдиву вимову оригіналу. Переклад старослов'янський пішов по-рабському за ними, хоч мав своє ш.

Ось приклади різної вимови: єврейської, грецької, латинської, старослов'янської й української; у цім самім порядку приклади подаються й далі. Šet, Σήθ, Seth, Снєт, Шет. — Enoš, Ἐνώς, Enos, Ἐνώς, Енош. — Šet, Σήτ, Sem, Симт, Шем. — Jiš'mael, Ἰσμαήλ Ismael, Ἰσμαήλ, Ішмаел. — Kadēš, Καδής, Cades, Кадієт, Кадеш. — Jiš'bak, Ἰεζβωκ Jesbos, Ἰεζβόκ, Ішбак. — Ašer, Ἀσήρ, Aser, Ἰσῖρ, Ашер. — Šim'on, Σιμων, Simeon, Суміонт, Шимон (Шим'он). — Так само мають ш ще: Jerušalajim (Єрусалим), Eliševa (Єлисавета), Menāššeh (Манасія), Mošeh (Мойсей), Šaul (Саул), Šetuel (Самуїл), Gošen (Гошен) і сила т. п.

Христос по-єврейському звався Jehošua, Єгошўя, що в живій арамейській мові змінилося на Jošua чи Ješua — Йошўя, Єшўя. Греки взяли цю народню форму, а що не мали в своїй мові ані j, ані š, то переробили це ім'я на Ἰησοῦς, а мова старослов'янська пішла за грецькою й дала Іисєсѣ. Христос не міг би легко пізнати Свого ймення в цій занадто переробленій грецькій формі!

Додам іще, що коли складалася перша слов'янська азбука, то форму для нашого ш взяли власне з азбуки давньоєврейської.

2. Другий давньоєврейський звук, якого докладно не могли передати ані греки, ані римляни, був звук cade צ, відповідний

нашому ц (форма певне з єврейського). Правда, найдавніша вимова єврейського צ для чужого вуха трохи нагадувала вимову s, але в євр. мові були звуки cade (c) і samech (s), яких вона ніколи не плутала. Греки й римляни передали євр. צ через s, а це зовсім не віддає єврейської вимови, але наше ц зовсім добре передав її. Ось приклади: Miš'raji m, Μεσράϊν, Mesrain, Мєрлїнт, Місраїм (Єгипет). — Mel'ki-Cedek, Μελχισέδεκ, Melchisedek, Мєлхисєдїкѣ, Мєлкі-Цєдек. — Jiš'chak, Ἰσαάκ, Isaac, Ісакїт, Іцхак. — Pereg, Φάρες, Phares, Фарєсѣ, Перец. — Так само: Sijjon — Сїон, Ciproah — Цїппора і т. ін.

3. Єврейська мова з найдавнішого часу розрізняла звуки צ б та צ в, хоч вони були тут і близькі. Грецька мова знала для цих двох звуків тільки один, а саме β, що вимовою наближався ближче до нашого в, напр. лат. Flavius греки в I в. по Христі все пишуть Φλάβιος. Римляни кожне грецьке β передавали через b, а старослов'яни — через в. Ось так і настала в нас повна плутанина єврейських б та в, тоді як наша мова може це досконало передати. Напр.: Jiš'bak, Ἰεζβωκ, Iesbos, Ἰεζβόκ, Ішбак. — Bin'jamin, Βενιαμείν, Benjamin, Бєніамїнѣ, Бін'ямін. — Betuel, Βαθουήλ, Bathuel, Βαθούήλ, Бетуел. — Bet-Lahem (дім хліба), Βηθλέεμ, Bethlehem, Бєнєліїмѣ, Бєтлагем.

Єврейське в צ греки передавали так само через β, що тут було доброю віддачею, бо греки тоді своє β вимовляли вже близько до нашого в. Але зовсім эле зробили римляни, що таке β передали через b, б. Ось приклади: Havel, Ἄβελ, Авель, Ἰβήλ, Гавел. — Ever, Ἐβερ, Heber, Ἑβερѣ, Евєр. — Av'gahat, Ἀβραάμ, Abraham, Ἰβραήμ, Аврагам. — Avimelech, Ἀβιμέλεχ, Abimelech, Ἰβιμίλεχѣ, Авимєлєх. — Jaakov, Ἰακώβ, Jacob, Ἰακώβ, Яков-Яків. — Reuben, Ρουβήν, Ruben, Ρεβείμѣ, Рєувєн-Рувєн.

4. Давні євреї добре розрізняли צ л від צ ф і ніколи не плутали їх. Звичайно на початку складу по короткій євреї знають л, а по довгій ф. Греки й римляни не могли добре передати

цього звука й завжди його плутали, віддаючи його все через φ та ρ . Правда, грецьке φ було тоді близьке до π . Ось приклади.

а. Єврейське ρ : ρ išon, Φ eisán, ρ hison, Φ isónъ, Пішон. — ρ ichol, Φ ichól, ρ hicol, Φ ichólъ, Піхол. — ρ eges, Φ áres, ρ hages, Φ áresъ, Перец. — ρ in'chas, Φ iveés. ρ hinees, Φ inésъ, Пінхас.

б. Єврейське ϕ : ρ afet, Υ áφeθ. ρ apheth, Υ áφiθъ, Яфет. — ρ osef, Υ oσήφ, ρ oseph, Υ óσιφъ, Йосип.

5. Звук jod $\cdot j$ відомий в єврейській мові як приголосний із найдавніших часів, бо входить до числа 22 букв єврейської азбуки. Цього звука грецька мова зовсім не знає, а тому скрізь передала його неправильно через голосну i . Навпаки, українська мова знає цього звука дуже добре, що засвідчене найдавнішими пам'ятками. На жаль тільки, старослов'янські перекладачі по-рабському пішли за грецькою вимовою, й так само викинули таке в нас звичайне $й$; так повстали в нас такі неприродні форми, як: Іоан, Іаков, Іосиф і т. п. Латинська мова добре знає j перед голосними з найдавнішого часу.

Ось приклади: ρ arden, Υ orδán, ρ ardan, Υ orδánъ, Йордан. — ρ ered, Υ ápeθ, ρ ared, Υ ápeθъ, Яред. — ρ afet, Υ áφeθ, ρ afet, Υ áφiθъ, Яфет. — ρ aakov, Υ axówβ, ρ acob, Υ ákovъ, Яків. — ρ ehudah, Υ ouδá, ρ uda, Υ ída, Єгуда-Юда. — ρ osef, Υ oσήφ, ρ oseph, Υ óσιφъ, Йосеф-Йосип. — ρ opa, Υ ówα, ρ opa, Υ ówna, Йона. — ρ ijjov, Υ ówβ, ρ ob, Υ ówъ, Ййов-Іов.

Єврейська мова добре й часто знає склад ji , щó зó всіх слов'янських мов найдокладніше вмíє віддати українська мова своїм i ($= \dot{u}i, ji$). Цього ji не знає ані мова грецька, ані латинська, а тому опускають тут j і пишуть саме i . Напр.: ρ issaschar, Υ ισαχάρ, ρ issachar, Υ εσαχάρъ, Іссахар. — ρ is'mael, Υ ισμαήλ, ρ ismael, Υ ισμαήλъ, Ішмаел-Ізмаїл. ρ is'chak, Υ ισαάκ, ρ isaac, Υ εσάκъ, Ішак-Ісак. — ρ is'bak, Υ εσβακ, ρ esbos, Υ εσβόκъ, Ішбак. — ρ itro, Υ οθάρ, ρ eoθάρ, ρ ethro, Υ τρο.

Через те, що грецька мова не має звука j , вона мусíла сильно змінити початок імени Христа: ρ ehošua- ρ ešua, бо

не могла ніяк віддати початкового ρ e-, чому зовсім огречила його на li -, щéбто: Υ ησούς. З наукового погляду, йдучи за мовою давньоєврейською, нема жодних підстав писати на початку Христового імени два i : li - чи lu -, — це разяче непорозуміння! Навпаки, латинська мова початок Христового імення віддала зовсім добре своїм ρ esus. Наукова українська форма була б: ρ esus або ρ ycus, але в жодному разі не штучне ρ ycus! Традиція закріпила в нас форму ρ ycus.

Українська мова може дуже легко передати закінчення єврейської двоїни (dualis) - jit через своє - im та множини - im через - im . Напр. ρ ic'rajim (dualis, Єгипет горішній і долишній разом) — ρ icraim, ρ efaim — ρ efaим. А греки й римляни передають неправильно: ρ esraim, ρ esraimъ, ρ esraimъ. Пор. ще євр. ρ is'rael — ρ israel, ρ israimъ.

б. Єврейського звука ρ et ρ х грецька й латинська мова звичайно не передають, тоді як українська мова може легко передати його своїм $х$. Напр.: ρ avvah, $\text{E}v\alpha$, ρ eva, $\text{E}va$, ρ ava (Єва). — ρ ochar, Σ άαρ, ρ aar, $\text{E}d\alpha\rho$ ъ, ρ ohar. — ρ oach, ρ óe, ρ oe, ρ óe, ρ oach- ρ oif. На початку слова цей ρ et зазначається часом густим придином.

7. Великий клопіт мала грецька мова з єврейським звуком ρ e ρ г. Такого звука грецька мова не має, а тому на початку слова зазначала його густим придином, а в середині — опускала. Навпаки, цього звука добре знає наша мова й може легко передати його через $г$. Напр.: ρ avel, $\text{A}βελ$, ρ abel, $\text{A}βελъ$, ρ avel- ρ avel. — ρ ehudit, Υ ουδιθ, ρ udith, Υ ουδιθъ, Єгудит. — ρ ehudah, Υ ουδá, ρ uda, Υ ída, Єгуда-Юда. — ρ aharon, $\text{A}αρών$, ρ aron, $\text{A}αρώνъ$, ρ aron. — ρ avihu, $\text{A}βιουδ$, ρ aviu, $\text{A}βιουδъ$, ρ aviu.

Кінцеве ρ he в єврейській мові зانیміло з найдавнішого часу, а тому правильно його не віддають ані греки, ані римляни, пор. єврейські імення: ρ avvah, ρ il'kah, ρ amogah, ρ iv'kah, ρ eah, ρ il'rah і т. ін.

8. Єврейська мова послідовно розрізняє ρ he від ρ gimel, $г$ — $г$, що передають усі мови не однаково (бо не мають доброго he), а що українська мова сво-

їми г — г може досконало віддати. Напр.: Hagar, Ἁγάρα. Агар, ґгаръ, Гагар.

9. Єврейське ך̣ зайіп греки передають неслухадно через ζ, але українське з передає його краще. Напр.: Eli-Ezer, Ἐλιέζερ, Eliczer, Елі-Езер. — Zim'ran, Ζειβράν, Zamran, Зомкранъ, Зіман. — Zil'rah, Ζέλρα, Zelfa, Зіла, Зіла,

Як бачимо з вищеподаного матеріялу, можна нарахувати аж дев'ять випадків, коли грецька мова не змогла достотно віддати давньоєврейських звуків, бо їх не мала, але коли українська мова найдокладніш передає їх. Вагалі треба

ствердити вже хоча б через вищеподане, що давньоєврейська мова своїм звуковим складом ближча до мови слов'янської, особливо української, ані ж до мови грецької. Через це перші перекладачі Біблії зробили нам велику кривду, що пішли в перекладі власних імен виключно за системою грецькою, а не за системою оригіналу, бо були б створили особливу нову систему — слов'янську, що віддавала б єврейські звуки найвірніше.

(Кінець буде).

Іван Огівенко.

Для спочинку.

Англія в уяві москвинів XVII-го віку.

Сучасна людина любить похвалитися своєю культурою й показати її вищість над культурою сусіда. А в дійсності — справа зовсім не така. Культура цілої сучасної Європи таки ще дуже неглибока й зовсім не стара. У всякому разі сучасна культура, особливо ж матеріяльна, зростає сильніше, аніж людство може її засвоїти. А вже про культуру має у нас дбають і зовсім не багато, чому ці маси живуть собі своїм власним культурним життям.

Випадком попалася мені до рук прецікава рукописна книжка десь самого початку XVII-го віку. Це „Книга глаголемая Алѳавитъ“, по-нашому: енциклопедичний словник. Словник писаний московським письмом XVI — поч. XVII в. Такі Алфавіти були надзвичайно популярні на слов'янському Сході XV-XVII віку; словники ці так охоче читалися, що зовсім позачитувалися, й до нашого часу дійшло їх тільки декільки примірників. Один із них — тепер у мене.

Цей Алфавіт кидав дуже яскраве світло на той народ, де він повстав — на москви-

нів. Московську культуру XV-XVII-го віків бачимо тут немов би в дзеркалі.

В Словнику дуже багато найрізніших географічних відомостей про різні краї. Тут подам, що москвини читали в своїй енциклопедії поч. XVII-віку на ст. 80 про... Англію, могутню володарку світа. Прочитайте, — відомості прецікаві:

„Вританія (Британія) — єсть остров, вдлину 1000 версть, а вширину 300 версть. А живуть в немъ два рода велики. Первый родъ — калидони, второй родъ — меане. Пребывают си на горахъ дивних, и в поляхъ пустыхъ. Градовъ и жилищъ не имѣють, но переходять от мѣста на мѣсто, назии и необувени. Земли не пашутъ, но питаються паствиною воловъ и овощiemъ. А царя над собою не имѣють“...

Оце такі відомості про Англію ходили ще в XVII віці по цілій Московії... А ми ще кажемо, що наша культура — стара!

Звичайно, не кращі були й відомості Європи про те, що по Москві ходять... медведі!

Іван. Огівенко.

Молитва.

Єдність в серцях,
Міць у рядах,
Мати-Природо, пошли!
Волю незломну,
Розуму повно
Щедру рукою сипни!

Душу надхненну,
Відвагу огненну
Нашим борцям приверни!
Й розп'яту Україну
У рай із руїни
Чаром Своім оберни!

Варшава.

Іван Шевченко.

30-ліття наукової праці проф. Івана Огієнка.

На „Науковий Збірник в 30 річницю наукової праці проф. д-ра І. Огієнка“, 1937 р. „Slovanský Přehled“ ч. 4 за 1938 р. умістив таку рецензію пера д-ра А. Ф(ріпті):

„Відомий український учений Ів. Огієнко, що про його новіші праці на цьому місці частіше реферовано, почав свою розлогу літературну діяльність в добі першої російської революції, а його колеги й учні присвятили 30 роковинам його діяльності відповідного збірника. Життю й творчості ювілята посвятили вступні статті Г. Которович, Є. Грицак та Ів. Коровицький. З тих статей з подивом і співчуттям довідуємось про небуденну кар'єру д-ра Огієнка. Родився він р. 1882-го в Брусиліві, габілітувався в російському університеті Володимира Великого в Києві, де по революції 1917 р. працював для відбудови першого українського університету, а р. 1918 заложив другий у Кам'янці-Подільському, де став ректором. За влади Української Республіки став потім першим міністром Освіти, але вже р. 1920-го опинився на еміграції. Жив у Тарнові та Львові, нарешті оселився в Варшаві, де стратив свою катедру старослов'янської мови на православному факультеті, і посвятився видаванню фахових

місячників „Рідна Мова“ та „Наша Культура“ (минулого року перестала виходити). Бібліографічний спис його наукових і популярних праць показує за рр. 1905-37 рівно 441 число, при чому майже найбільші його праці про кирилицьку й глаголицьку палеографію не можуть з матеріальних причин достатись до друку, не рахуючи п'яти невидрукованих праць, залишених під час горожанської боротьби в Кам'янці-Подільському.

Своїми мовознавчими працями багато прислужився Огієнко й у ланці церковно-релігійній, бо крім перекладів книг богослужбових спорядив і переклад Нового Заповіту на рідну мову.

Більшість Збірника заповнили 16 приятелів і прихильників Огієнка фаховими працями, а дві з них стосуються нашої Підкарпатської Русі — це праці Ол. Мицюка та Ів. Панькевича.

На одному з фотографічних знімків бачимо пильного працівника біля письменного столу під картиною нашого Добровського, що нас іще більш зближує з симпатичним українським славістом“.

З чеської мови переклала С. Барабаш.

Життя слів.

Сад вдавнину визначало взагалі рослину, дерево, напр.: Рци, под кым садом видѣл я вси, съ же рече: под трънѣм (скажи, під яким деревом бачив їх, той відповідає: під терном), Пророки Упира Лихого 1047 р., в відпису XV в. Але вже вдавнину „сад“ мало й наше значення — багато дерев. Треба тільки сказати, що „сад“, як і тепер в Галичині, не було дуже поширеним словом. Див. город.

Сваволя, свавільний, сваволити, свавілець повстали з свояволя, своєвільний, своєволити. В старих наших пам'ятках знаходимо тільки правильне *сво-*, ніколи *сва-*. В Крехівській Апостолі 1560-х років маємо: Своволному звичаю 69, Своволни 200, Ся не свовольне вдав

в той урад 235, Своволне собѣ привлацают урад его 103. Київська Учительна Євангелія 1637 р.: Своволне 27, Перестанмо своволити 84. В XVII в. форми „сваяволя, своєволя, своєвольний“ часті. Полтавські судові акти 1665 р.: Наказалисмо декретом нашим, аби свояволя повъщунула 54, Кожен своєволець 116, своволне 20. Словник П. Беринди 1653 р.: своволнаа 8, або: роспушта — свояволя. Цих старих форм: свояволя, своввільний уже зовсім не знає наша мова, — скрізь запанували польські форми: сваволя, свавільний, сваволити (хоч у XVI в. і в мові польській панували форми *swowola, swowolny*). Пор. у Рильського „Гомін“ 1929 р.: Грізний пан хотів скарать іще свавільця 35; Тичина,

„Золотий Гомін“ 1922 р.: З буйним вітром свавольним 20. Пор. пас.

Світ-світло, звідси **світчити** (проливати світло на справу), **досвітчити**, **досвітчений**, **світток** і т. п. Вдавнину писали ці слова етимологічно. Так, у Литовській Метриці XV-XVI в. все маємо: **свѣток**, **свѣтчити** (див. т. 191 в ст. 593 з 1497 р., т. 195 ст. 67. 560 і ін. з 1514-1516 р.), **свѣтки** мает 1506 р. т. 194 ст. 2. Житомирська Євангелія 1571 р., Марк 45: Не світѣчи, Матв. 111: свѣтчат. Онуфрійський львівський рукопис 1575 р.: **досвѣтчити** 90. В Крехівським Апостолі 1560-х років повно таких форм: **Свѣток** ми естъ Бог 236, **Свѣток** вѣрний 593, **Вчини** перед многими свѣтками 518, **Перед Богом** свѣтчу 405, **Свѣтчено**, **иж жив естъ** 560 і сила т. п. Пізніше в нашій письменстві запанувала жива форма **свідчити**, **досвідчений**, а від них і — **свідок**. Пор. **дух** — **надхнений**.

Зволоч, галицьке **зволоч**, як пояснює Словник П. Беринди 1629 р., — це шкіра з гада, зо змії чи з вужа, яку той скидає що-року. Походить від давніх „свѣлѣщи“, „свѣлочи“ — скинути. Пор. Колос 39: „Совлекшеса ветхаго чело-віка“. **Зволоч** вужова — **непотріб**.

Середа див. тиждень.

Серпень див. календар.

Синкретизм, — грецьке слово: „мішанина“. Назва повстала від назви остро-

ва Крит, — Κρήτη. Міста цього острова безперестанно воювали одне проти одного, але в разі нападу неприятеля — негайно поєднувалися в одну силу, творячи непереможну „мішанину“, синкретизм (Плутарх, Мор. 490 б, див. St. Witkowski: Składnia grecka, 1936, ст. 230).

Сіножать дуже давнє слово, відоме з пам'яток ще зо Смоленської грамоти 1150 р.: **Даль** землю съ сѣножатми и на Сверковиъ лукахъ сѣножати. Словник Міклошича подає ще слово „сѣножатва“. Пізніше повстало „сінокос“. Було ще церковне слово „сѣносѣчище“ або „сѣносѣчь“ — луг (сінокос), у нас невідоме. Повстання слова „сіножать“ не зовсім ясне, але, здається, серп старший за косу (по пам'ятках „серп“ широко відомий уже в XI в., також і „жати“; натомість „коса“ й „косити“ відомі тільки з XIV в.). Можливо, що спочатку якийсь час і на „косити“ говорили „жати“ (пор. „стріляти“ — пускати стрілу й „стріляти“ з рушниці). Тепер „сіножать“ тільки луг, а „сінокос“ — і луг і пора косовиці. Пор. О. Курило: Матеріяли до української діалектології, Київ, 1928 р. ст. 21: „Сіно не жнецца, а косиця, то не „сіножать“, а „сінокос“ і „сіножать“ то якось дурни люди вигадали таке слово“.

Іван Огієнко.

Рідномовні замітки.

• **Чепурня**. Українські студенти в Львові часто замінювали чуже слово „фризієрня“ на наше „чепурня“. Думаю, що це назва влучна. Вона особливо відповідала б тим теперішнім модерним робітням (фризієрням), де не тільки стрижуть і голять волосся, але й виконують т. зв. **мамійори**, **ондуляції** тощо. с. Скоморохи, о. Ол. Герета.

• **Ева**. Що визначає це слово й яка його первісна форма, показує нам Книга Буття 3. 20: „І хкинув (назвав) чоловік ім'я своєї жінки: Хавва, бо вона була мати всього живого“. Давньоєврейська форма **Chavva**. В д. євр. мові, як і взагалі в усіх мовах семітських, часто чергуються **V** та **J**, а тому форма **Chavva** — це **Chajja**, а ця остання визначає „живуча“, чому Біблія й подала походження цієї назви єврейська форма **Chavva**, гр. *Ἔβα*, лат. *Neva*. І. Огієнко.

• **Місцеві** **вакарпатські** слова. **Бивати** (мешкати), **звідати** (питати), **місто** (місце), **бняцьо** (батько), **на воду**, **на дробі** (по воду, по дрова), **позирати** (дивитися), **уробити** (виробити), **уходити**

(виходити). Чернеча Гора б. Мукачєва. о. Антіп Станкашинєць, ЧСВВ.

• **Новий твір про Лемківщину**. Проф. Іван Филіпчак, автор багатьох повістей про Лемківщину, тепер викінчує нову повість із лемківського життя половини XVII-го віку, а саме — про лемківських опришків того часу.

• **Творімо українську культуру всіма силами нації**, стаття проф. Ів. Огієнка (див. „Наша культура“ 1935 р. кн. 6 ст. 337-344), передрукована в „Українським Хліборобі“ чч. 33-35 за серпень 1937 р., в Бравилії в Куритбі.

• **Рідномовний гімн**. Буковинський композитор Іполіт Омельський, що переклав на ноти українську Службу Божу, написав музику на рідномовного гімна „Наша твердиня“, слова Сп. Черкасенка. На жаль тільки, нема кому видати цього гімна.

• **Українського літературного наголосу** тепер можна легко навчатися з Євангелії в перекладі проф. Ів. Огієнка, — в цій перекладі на кожному слові поставлено літературного наголоса, а

це дає змогу легко його вивчати. Євангелія ви-
йшла доброго друку, на гарному папері, 294 ст.
Ціна 60 гр., за пересилку 25 гр. Євангелію ви-

писувати: Варшава, Alce Jeruzolimskie 15, Bry-
tyjskie Biblijne Towarzystwo. Належність можна
слати бланкетом РКО ч. 20777. Або — від нас.

Відповідь на запити наших Читачів.

Бджола. Не відмовте вяснити форми: пчола, бжола, бджола. Пасічники в Галичині майже всі вживають форми: пчола. 27.V, Львів, „Сільський Господар“. — Найстарша старослов'янська форма цього слова: бѣчѣла чи бѣчѣла. Напр. у Київській Євангелії Остромира 1056-го року читаємо: От бѣчѣлъ сѣтъ. Або збірник 1073 р. царя Свтослава: Бѣчѣла любодѣльна. Десь у XIV ст. починає ширитися в старій літературі форма пчѣла, поруч форм старої бчѣла. Асиміляція трудного до вимови початкового сполучення бч (по заникну б) давало різні форми, але все такі, що в нас назавжди позоставалося правдиве початкове б. Так, у запису 1686 р. читаємо: Бж о л записую. В східній Україні віддавна панує жива народна форма *бджола*. Так, Словник живої української мови Б. Грінченка подає: бджілка, бджілошка, бджілочка, бджола, бджоленята, бджоляний, бджоляний, бджолове, бджолянік, бджолянкувати, бджолята. Через те, що живі українські говори знають це слово в різних вимовах (пчола, бжѣла, бчѣла, бджола), Академія Наук постановила закріпити за літературною мовою тільки одну форму: *бджола*, бо власне ця форма з давнього часу найбільше поширена. — Початкове б у цій слові походить іще від прамови, а л — молодше. Саме слово звук підроблене, чи не я: бєчати-бичати-бучати. — Пам'ятаймо, що *бдж* у нас вимовляється легенько, м'яко, а не так, як пишеться.

Годую бджолаш. Просимо вяснити, як правильніше писати: Годую бджолаш, чи: Годую бджіла? 27.V. 1938. Львів, „Сільський Господар“. — Коли за йменникове пояснення править анахідний відмінок множини живої істоти, то звичайно вживаємо його в стародавній формі, що однакова з формою назовною. Це дуже стара наша форма, звичайна в старослов'янській мові. Напр.: Спаси, Господи, люди (а не: людей) Твої. Шевченко кохався в цій формі; так, у „Кобзарі“ знаходимо: Післав Ти ангели (а не: ангелів) Свої, Старий воля (а не: волів) випрягає, Пасли коні (а не: коней), Я пас ягята (а не: ягнят) за селом і т. ін. З бігом часу шириться в нас і молодша форма: Пас ягнят, Годую бджіла і т. ін., але в живій мові панує найбільше перша, стародавня форма. Форма: „Годую бджіла“ панує в мові російській, а тому тепер в Україні її насаджують силою замість своєї стародавньої: Годую бджолаш. Див. мов „Рідне Слово“ ч. II ст. 92 § 160.

Завжди — завше. Чи можна вживати „завше“ (ніби полонізм)? М. Квасниця. В літературній мові панує в нас *завжди*, або *завсіди*. Так, *завше* — це полонізм, але давній й сильно заціплений до нашої мови. Напр. форми *завше* нерідко аживає М. Рильський. Часто форму цю знає й мова народна, Напр. у Піснях Чубинського: У мене чари *завше* готові: білеє личко, чорнії брови V. 75. Див. про це „Рідна Мова“ 1933 р. ч. 5 ст. 184.

Дописи Прихильників рідної мови.

Євангелія. Велику радість зробила нам Євангелія в Вашому перекладі. Справді, багато доброго Ви зробили за своє плідне життя, а прекрасні переклади св. Книг, а в першу чергу св. Євангелії буде такою Вашою заслугою, яка не постаріється й у часах прийдешніх. Велике спасибі! 24.IV. 1938. Мельнік. В. Королів-Старий.

Євангелію в Вашому перекладі одержав. Сильно нею втішився, бо в ній все гарне й милозвучне. 4.III. 1938. Рим. М. М. Гурко-Палій.

Тернистий шлях „Рідної Мови“! Самі знаєте, скільки праці й здоров'я коштувало Вам запровадження соборного правопису, і як прихотилося на всі боки доказувати потребу однієї

літературної мови! Які-то верескляві „авторитети“ опонували Вам, вживаючи до боротьби з Вами усіх засобів „західноєвропейської культури“... Але Ви вложили велику працю над духово-мовним об'єднанням нашого народу, і за цю велику заслугу все будуче покоління склонить перед Вами свої голови!.. 18.IV. 1938. Крукеничі. Володимир Коблик.

Привіт. Пересилаю Вам, Папе Професоре, мої найсердечніші привіти й признання за цінну для українського народу працю та бажаю Вам всього особистого добра з глибини мого серця. 4.III. 1938. Рим. М. М. Гурко-Палій.

ЗМІСТ 7-8-го (67-68) ЧИСЛА „РІДНОЇ МОВИ“: 1. *Огієнко:* Історія слова „піп“. В. *Коблик:* Слово „піп“ у Галичині. *Проф. В. Барагура:* Психологічні основи успіху літературного твору. 1. *Огієнко:* Складня української мови: 1. Словосполучення, згода й словолад. *Проф. Яр. Гординський:* Повість у Радяській Україні. 1. *Огієнко:* Адам. Мовно-теологічний нарис. *Л. Українка:* Що дасть нам силу, поема. о. А. *Станканинець:* Мадяризми на Закарпатті. 1. *Огієнко:* Вимова біблійних імен. 1. *Огієнко:* Дя спочинку. 1. *Шевченко:* Молитва, поезія. А. *Ф.*: 30-ліття наук. праці проф. І. Огієнка. Життя слів. о. О. *Герета*, о. А. *Станканинець:* Рідномовні замітки. Відповіді на запити наших читачів. Дописи Прихильників рідної мови. — Адреса „Рідної Мови“: Warszawa IV, ul. Stalowa 25 m. 10. Передплата річна 6 зл., піврічна 3 зл., чвертьрічна 1.60 зл.; за границею в Європі 8 зл., поза Європою 2 дол. річно. Нові передплатники, коли того бажають, дістають „Рідну Мову“ від 1 числа. Річник 1 (без 1-3 чисел) 5.00 зл.; річники II, III, IV і V по 6.00 зл., опрацьований II і III по 7.50 зл.; в Європі по 10 зл., поза Європою по 2.35 дол. річний опрацьований. Кошто чекове П. К. О. ч. 27.110.